O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KUTUBXONASI INV №

Миллий Тиклани ш

Узбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси | 1998 йил, 26 май | 15 (145)- сон

МАЪНАВИЯТ, МАЪРИФАТ, ЭЪТИҚОДГА БАҒИШЛАНГАН УЧРАШУВЛАР

Маънавият ҳаётимиз, қарашларимиз, иш тутиш, ўзаро муносабатларимизнинг ўзагига айлана бормоқда. Бозор иқтисодини ҳам, демократияни ҳам, инсон ҳуқуқлари маданиятларини ҳам уларда умуминсоний ва миллий маънавият устивор бўлиб турмаса, қуриш, тиклаш сингдириш мумкин эмаслиги кун сари аён бўлмоқда. Ростдан ҳам, шоир айтганидай, юракда маънавият қўр солиб ётмас экан, киши миллатнинг қодир лашкарига айлана олмайди. Маънавият дунёвий ва диний қадриятлар заминиза куртак ёзади. Дунёвий ва диний қадриятлар ўз аниқ чегаралари, меъёрлари, фаолият майдонларига эга. Уларни бир-бирларига қориштириб юбориб ҳам бўлмайди. Ўзаро зид ҳам қўйиб бўлмайди. Баъзи бир номи аниқ бўлиб қолган жангарироқ тоифалар уларни зид қўйиш, айтайлик, диний қадриятларни устун ва имтиёзли ўринга қўйиш, яъни диний қадриятлар ва қарашлар — бу ҳамма нарса — қолганлари ҳеч нарсага арзимайди, қолган ҳамма нарсалар ўткинчи ва узоққа бормай йўқ бўлиб кетади деб тушунтиришга уринадилар. Кишилик жамиятларини дин пайдо бўлган атиқавий замонларга қайтаришни орзу қиладилар. Ҳеч ким — соғлом фикрли бирон бир кимса ҳеч қачон орқага ва боз устига илк ўрта асрлар замонларига қайтиб, ўша тартибнизомлар билан яшаш, умргузаронлик қилишликни истамайди. Шунда бояги гуруҳлар ўз орзуларини куч билан, турли найранглар ва зўравонликлар қўллаб, буюк диний ақидаларни қурол қилиб рўёбга чиқариш пайига тушадилар. Қонунларни четлаб ўтиш, бўшлиқларни ақидалар билан эмас, ақидапарастликлар билан тўлдириш, айниқса, жамият майдонида фаол иштирок этолмай турган ёш-ялангларни ўз томонларига оғдиришга уринадилар. Қонунларни четлаб мачитлар очадилар, ибтидоий усулдаги уй мактаблар ташкил этадилар. Мачитларда Худо ва муқаддас Қуръонни, олий шон ҳадисларни бот-бот тилга олиб ўта жўн ва ибтидоий, миллат ва умумватан тараққиёти, фаровонлиги, келажаги билан заррача боғлиқ бўлмаган ва ҳатто унга тамомила тескари тарғибот-ташвиқотлар билан шуғулланадилар. Автоматикалар, олий технологиялар, компютерлар, бутун дунё билан кенг иқтисодий, тижорий, маданий ҳамкорлик ва алоқалар кучайиб бораётган даврда бу диний ақидапарастлик йўсинидаги ташвиқотлар ўз ибтидоийлиги билан тааж-жубга солади.

Олам дегани бу илмларнинг жамидир. Олам сўзи илм сўзидан ҳосил бўлди. Муқаддас Қуръоннинг барча калималарини Худо илм билан яратди ва илм билан ўзлаштирмоққа даъват этди. Илм Қуръонда энг кўп такрорланган сўзлардандир. Оламга дин кўзи билан қараганда ҳам, дунё кўзи билан қараганда ҳам, илм бу қарашларни нурлантириб, шуъларга буркаб турмас экан, қарашлар доим бир ёқлама ва кемтик бўлиб қолаверади.

Шуни охиригача англаб етмоқ жойиздирки, дин инсоният қадриятларининг ва ҳар қандай миллий қадриятларнинг фақат ва фақат бир қисми, бир бўлагидир. Уни қадриятларнинг бари ёки жуда бўлмаганда, асоси деб тушунтириш доим эътиқодларда чалкашликларни келтириб чиқаради. Чалкашликлар, сиёсат, маданият, маънавиятдаги қўриқлар эса мазҳабларга, мазҳабсиймоларга доим қўл кетади. Улар бўшлиқларни муттасил ва изчил қидирадилар ва улардан ўз билгиларича усталик билан фойдаланадилар.

Халқ юксак фикр қурилишига, оқу қорани теран таниш малакаларига эга бўлгани сари чалғитишлар самарасиз бўлиб боради.

Одамларни маънавий, маданий, сиёсий фикр майдонларига тортиш, ҳар бир фуқарони, унинг ёшидан қатъий назар, шу ориф майдоннинг қатнашчисига айлантириш бизнинг энг самарали йўлимиздир. «Ухлаб қолдингларми, биродарлар! Кўзларингни очинглар!» — деб ҳайқирди давлат раҳбаримиз. Мудрамоқ, ғафлатда кун кечирмоқ даврлари орқада қолди. Бир парча гўзал ҳадислардан мисол келтирганда ва улардан ахлоқий ибрат излаганда, минг йиллаб халқ қалби ва тажрибаларида шаклланган, қуйма олтинга айланган халқ мақоллари, қўшиқлари, доно нақллари ҳам борлигини унутмайлик. Ҳадисни мақол ва мақолни ҳадис четга сурмасин. Мана, кўринг шу уйғунликни! Мақоллар буюк дунёвий-руҳий-маънавий тафаккур меваси. Ҳадислар эса диний, исломий-руҳоний тафаккур ҳосиласи. Улар доим бир-бирларига қобил яшасинлар.

Улар зўрлик-зўравонликсиз, тазйиқларсиз, экстремизм, фанатизмсиз қобил ва салим яшашга азал наққоши томонидан чорланганлар. Инсониятни бу уйғунликдан четга тортиш оламда бузғунчиликлар билан баробардир.

ХАЛҚ МЕҲНАТГА ТАШНА

Мухбирингиз шу кунларда Сурхондарё ҳамда Қашқадарёда маънавият ва маърифат, эркин эътиқодга бағишланган байрамона учрашувларда иштирок этиб қайтди. Вилоятлар ёшлари, зиёлилари, меҳнаткашлари Ёқуб Аҳмедов, Нуриддин Ҳайдаров, Теша Мўминов, Мадина Мухторова, Гулбаҳор Сулаймонова сингари санъаткорларини, «Ўзбекистон» созандалар гуруҳини, Санъатхон Маҳмудова ва Дилдорахон сингари хиромон рақҳосаларини, Муҳаммад Юсуф сингари суюкли шоирларини бағрини очиб кутиб олди. Шеър сўзи, санъат сўзи, миллий истиқлол сўзи — энг гўзал ва олижаноб сўз эканлиги барча учрашувларда ўз исботини топди. Нақадар меҳнаткаш, улуғ фаҳм-фаросатли халқимиз бор! Санъат ташна дилларни қондирди. Балки кўп чигал саволларга бу учрашувларда жавоблар топилди. Дардларга малҳамдай таъсир этди дилдан чиққан, самимий ҳаққоний сўзлар. Мухбирингиз бу учрашувлардан дунёдаги энг яхши, энг олижаноб юришлар бу маънавият юришлари экан деган хулосага келди. Бу ёлғиз мухбирингизнинггина хулосаси бўлмаса керак. Унинг кузатишларича, минглаб одамлар шундай хулосаларга келмоқдалар.

Мухбирингиз яна бир хулоса чиқарди:
ХАЛҚИМИЗ МЕҲНАТГА ТАШНА!
Унга қанча кўп меҳнат ўринларини яратсак, у шунча тез ўзини тиклайди. Шунча тез маърифийлашади.

ЎЗ МУХБИРИНГИЗ

1 ИЮН — ХАЛҚАРО БОЛАЛАР КУНИ

БОЛАЛАР КУНИ КЕЛАЁТИР...

Инсоннинг феъл-атвори ажаб қизиқ. Умри ўтгани, ёши улғайгани сайин негадир тез-тез ёшлигини қўмсайверади, иложини топса, болалигига қайтгиси келаверади. Хўш, нега шундай, нимага шунақа? «Болалик — пошшолик» бўлгани учунми? Ёки ёш ғўдакнинг ўйин-кулгидан бошқа ташвиши-армони бўлмагани учунми? Эҳтимол, гап бошқа ёқдадир, эҳтимол, болаликнинг асл моҳиятидадир.

Одамзот яралибдики, мудом ҳалолликка интилиб яшайди. Қалбида ҳамиша ҳақиқатга ташналик сезади. Болалик эса софлик — беғуборликдир. Бу беғуборлик поклик ва ҳалоллик, ростгўйлик ва ҳақиқатгўйлик билан йўғрилиб кетгандир. Бундан ташқари, биз катталар баъзан кўз ўнгимизда ҳақиқат бўғилаётганини, адолат топталаётганини кўра-била туриб сукут сақлаймиз. Болалар-чи? Улар ҳар қандай камситишни, ҳар қандай ҳақоратни кечиришлари мумкиндир, лекин битта нарсага ноҳақликка — ёлғончиликка асло чидолмайди. Шу боис болалигимиз яхши ўтганми, ёмонми, бахтли кечганми, бахтсизми, кўнглимизни асло тарк этмайди. Биз ундан қанчалик узоқлашсак, у умр бўйи ортимиздан эргашиб, бизга шунчалик яқинлашиб, қадрдонлашиб бораверади. Демак, болалик умрбойқийликдир, болалик келажак пойдеворидир. Ана шу сабабли момоларимиз: «Фарзандим — дилбандим», — дейдилар. Боболаримиз: «Ёш болани ранжитма, кўнглини оғритма», — дейдилар. Негаки, бегуноҳ бола кулса, дунё яшнайди, бордию, йиғласа, жаҳон титрайди.

Яна бир тайин ҳақиқат шуки, боланинг яхши-ёмони ёки бегонаси бўлмайди. Ер юзидаги жамики отаоналар ўз фарзандларини ўзгача меҳр билан суядилар, уларни еру кўкка ишонмайдилар. Шу билан бир қаторда, етти ёт бегоналарнинг болаларига ҳам ҳеч қачон ёмонликни раво кўрмайдилар. Алқисса, Болалар кунини ҳам биргаликда нишонлайдилар.

Ана, қаранг, яна Болалар куни келаётир — кўкда қуёш чарақлаётир, хонадонларимизда ғўдаклар кулаётир — юртимизда келажак яралаётир.

А. ҲАЙДАРОВ

СЕНИНГ ШУКУҲИНГ ЎЗГАЧА

БИЙРОН БИЛАН СУҲБАТ

...Кўзларимиз осмонида отаётган тонглар энди бир ажиб саболи, шабнамлар энди бир латиф шаффоф...

Ердан осмонга қадар, ўтмишдан келажакка-ю вужуддан кўнгилга қадар бир нафас оғиб келмоқда.

Бу озодлик, эркнинг нафасидир! Бугун эркка азиз бўлган маконнинг болаларининг кўзларида эркнинг ёғдуларини, ҳароратида ватан туйғусининг тафтларини илғайди кўнгил. Кўзларига ҳайрат инган жажжигина жияним Дилфуза бийрон сўзлайди.

— Холажон, бизнинг байроғимизда 12 та юлдузча бор экан, яна байроғимизда менинг кўйлакчамнинг рангидан ҳам бор экан. Бугун болалар куни байрамида шеър айтсам менга ҳам байроқча беришаркан.

— Ўзи сан шеър биласанми? — дейман уни эркалаб.

У қўлчаларини икки ёнига ташлаб равон шеър ўқий бошлайди.

— Куёш бўлсин ой бўлсин,
Ўзбекистон бой бўлсин.
Менга атлас, укамга,
Гижинглаган той бўлсин.

Уни маҳкам қучоқлайман. Айланайин, бийроним, беғуборим!

Бугун қуёшу ойнинг омон бўлмоғини истаётган қалбинг эрта озод юрт осмонида қуёшдек нур сочмоқни тиласа не ажаб?

Бугун юртга бойлик истаётган юракчанг Ўзбекистоннинг асл бойлиги бўлса не ажаб?

Бугун атласу, тойчоқ сўраётган қалбинг шу азиз Ватаннинг остоналарига атласдек тўшалиб, гижинглаган тойчоқларида келаётган Алпомишларни кутиб олса не ажаб. Сенинг шукуҳинг ўзгача, сенинг айтар шеърларинг ўзгача. Чунки сен озодлик фарзандисан, эрк фарзандисан!

Эртаклар юртининг соҳиблари, азиз болалар! Байрамингиз муборак бўлсин!

ГУЛЖАМОЛ

«Жаҳон адабиёти» саҳифаларида

Журналнинг илк саҳифаси «Янги аср бўсағасидаги ўйлар» рукни остида давра суҳбати билан очилади. Давра суҳбатида ўн битта мунаққид: Озод Шарафиддинов, Бегали Қосимов, Иброҳим Ғафуров, Наим Каримов, Иброҳим Ҳаққул, Бахтиёр Назаров, Қозоқбой Йўлдошев, Муртазо Қаршибой, Дилмурод Қуронов ҳамда Ортиқбой Абдуллаевлар ўз мақолалари билан қатнашиб, адабиёт ҳамиша халқимизга маънавий йўлдош, адабий сирдош, қадрдон суҳбатдош бўлиб келганлиг ҳақида фикр юритадилар.

«Шеърият минтақалари» рукнида «Туркистон — икки дунё эшиги» умумий сарлавҳаси остида қозоқ шоири Мағжон Жумабойнинг шеърларидан намуналар берилган.

Мағжон Жумабой бутун умрини улуғ ва ягона Туркистонга бағишлаган, бирликни орзу қилган ва шунга интилган ажойиб инсон эди. У сталинизм даврининг қурбонларидан бири бўлди.

Шу рукн остида ўқувчилар Рауф Парфининг янги шеърий туркуми билан танишадилар.

Наср бўлимида озар шоири ва драматурги Ҳусайн Жовиднинг «Амир Темур» беш пардали драмаси, Евгений Замятиннинг «Тангри қамчиси» қиссаси, Хорун ар-Рашид замонида яшаган машҳур аллома Абу Нувас ҳақидаги ривоятлар эълон қилинган.

Ёзувчи Дадахон Нурийнинг «Олтин девор тирқишидан ёки даричам рўпарасидаги Покистон» саёҳатномаси ёрқин кузатишларга бойлиги билан эътиборни тортади.

Журналнинг «Китоблар оламида», «Солнома» рукнларида дунё маданий ҳаётига доир диққатга сазовор маълумотлар келтирилган.

Йирик адиб, фолклоршунос Бернар Даде ҳақида эшитганмисиз? У «Африка афсоналари», «Клембе», «Негр Парижда», «Ню-Йорклик хўжайин» каби асарларнинг муаллифи. Журналнинг 1998 йилги 2-сонида унинг аёллар ҳақидаги ҳикматлари босилган. Ўқиб кўринг-а:

* * *

Хом хаёл ёшликда камроқ, қариганда кўпроқ бўлгани маъқул.

* * *

Инсоният минг йиллар мобайнида ўта дахшатли бир хасталиқдан — бири бирини тушунмаслик касалидан азоб чекади.

* * *

Яқинларинг сени тушунмаса, бундан ҳам аламлироқ нарса борми?

* * *

Рашк юрак хасталигидир.

* * *

Вақт шундай дафтаркй, унга инсон қилмишлари ёзиб қўйилган.

* * *

Сергумон одам бахтнинг нималигини билмайди.

* * *

Ажиб тоифа одамлар бор — улар вақтни беҳуда сарфлайдилар ва бошқаларнинг вақтини оладилар.

* * *

«Сир» деганлари оғир юқдир, биз уни доимо бошқалар билан баҳам кўргани ошиқамиз.

* * *

Ҳар бир одам ўзининг олам ҳақидаги тасаввурларидан келиб чиқиб дунёга қарайди, шунинг учун биз баъзи бир одамларни телба деймиз.

* * *

Орзу — вақтни унутмоқ учун фазога қочишдир.

Журналнинг иккинчи сонида Абулқосим Фирдавсийнинг «Шоҳнома» асаридан парчалар, рус шоири Николай Рубцов шеърлари, Муҳаммад Юсуфнинг янги туркуми жой олган.

Шунингдек, журнал саҳифаларида Азиз Несиннинг «Насриддин Хўжа ҳақида тадқиқот» мақоласи, ёзувчи Олмоснинг хотиралари, профессор Неъматулла Иброҳимов, шарқшунос Ғулом Каримов, Нусратулло Жумахўжа, Қобилбек Қаримбековнинг мақолалари, япон журналисти ва ёзувчиси Кэндзабуро Оэнинг «Урушдан кейинги авлоднинг қиёфаси» эссеси ўқувчиларга кўп фароғатли дамлар ваъда қилади.

Назира ЖЎРАЕВА

ОДАМЛАР БАЪЗАН ЁНМА-ЁН ЯШАШАДИ...

* * *

Эртанги қисматини билмаслик инсонга иньом этилган энг буюк неъматдир.

* * *

Ҳаёт ўзини давом эттирмоқ учун инсонни танлаган.

* * *

Ҳаёт яхши ҳам эмас, ёмон ҳам. У бетараф. Уни яхши-ёмон қиладиган ўзимиз.

* * *

Бахт — учар қуш.

* * *

Баъзи одамлар бахтли бўлишга қобил эмаслар, шунинг учун улар бошқа одамларнинг бахтига зомин бўлишади.

* * *

Бахтли бўлишга ҳамма қобил, лекин бахтни таниб олишга ҳаммани ҳам уқуви етмайди.

* * *

Мутафаккирлар ва донишмандлар халқ учун шундай юлдузларки, улар энг зулматли дамларда халқнинг йўлини ёритадилар.

* * *

Одамлар баъзан ёнма-ён яшашади, учрашиб туришади, кўришишади. Шунга қарамай бир-бирларини билишмайди.

ФУТБОЛ: XX АСРНИНГ СЎНГГИ ЧЕМПИОНИ КИМ БЎЛАДИ?

Яна икки ҳафтадан сўнг Францияда футбол бўйича XVI жаҳон чемпионати бошланади. Шунинг учун ҳам миллионлаб мухлисларнинг хаёлини бир савол банд этган: қайси жамоа XX асрнинг сўнгги чемпиони деган номни қўлга киритади. Айрим мураббийлар ва футбол мутахассислари айта бошлади. Кўпчиликнинг фикрича аввалги чемпионатларда бўлганидек, Бразилия, Италия, Германия, Аргентина командалари чемпионликка асосий даъвогарлар ҳисобланади. Албатта бу рўйхатга Францияни ҳам киритишимиз керак. Чунки Франция футболида сўнгги ўн беш йилда катта сакраш бўлди. Бундан ташқари спортда, айниқса футболда ўз майдони деган тушунча катта аҳамиятга эга. Чемпионат тарихини кузатсангиз ўн бешта чемпионатнинг ўнга яқинида майдон эгалари ғолиб чиқишган.

Франциялик футболчилар ва мураббийлар ҳам чемпион бўлиш орзулари борлигини яшираётгани йўқ. Бразилиялик машҳур ўйинчи Роналдо эса ўз жамоасининг ғолиб чиқишига шубҳа қилмайди. Европада кучли командалар кўп, лекин ҳеч бири Бразилияга тенг кела олмайди, деди у. Балки Роналдо ҳақдир. Аммо бир нарсани унутмаслик керакки, Бразилия терма жамоаси Европа қитъасида сўнгги марта бундан қирқ йил бурун — 1958 йилда чемпион бўлган, холос.

Жаҳон футболида ўн беш йигирма йил бурун асосан Европа ва Жанубий Америка давлатлари жамоалари чемпионлик қиларди. Сўнгги йилларда Осиёда ҳам кучли жамоалар пайдо бўлди. Айниқса Африка футболи тез суратлар билан ўсмоқда. Бугунги кунда Европанинг энг донгдор клубларида асосан қора танли футболчилар тўп суришяпти. Шундай экан, Африка қитъасидан келадиган терма жамоаларни ҳам четга суриб қўйиб бўлмайди.

Футбол тасодифларга бой ўйин. Албатта кеча кучли бўлган жамоани бугун ҳам кучли дейиш хато. Чунки футбол тараққиётда, кун сайин ўсиб бормоқда. Шунинг учун ҳам «фолбин»ларнинг гаплари тахминлар холос. Кимнинг ғолиб чиқишини бўлиб ўтадиган 64 та ўйин ҳал этади. Ким яхши тайёргарлик кўрган бўлса, ким кучли бўлса ўша ғолиб чиқади.

Чемпионатда 34 та ҳакам хизмат қилиши мўлжалланган. Улар аллақачон сараланиб жисмоний тайёргарлик ва назарий билимлар бўйича ФИФАнинг тест синовларидан ўтиб бўлишди.

Чемпионат давомида ФИФАнинг конгресси бўлиши ҳам кутилмоқда. Унда жаҳон футболининг янги раҳбари сайланади. ФИФАнинг ҳозирги 82 ёшли Президенти Жоао Авеланж эса истеъфога чиқмоқчи.

Асли Бразилиялик бўлган Ж. Авеланж умрини бутунлай спортга бағишлади. У 1936 йилда Берлинда ўтказилган олимпиадада сузиш мусобақаларида қатнашган эди. 1952 йилда Хелсинкида бўлиб ўтган олимпиадада эса ватерпочи сифатида иштирок этди. 1958—1973 йилларда Бразилия футбол конференциясининг Президенти бўлди. У 1974 йилдан буён ФИФА президенти сифатида самарали ишлаб келмоқда.

— Мансаб қанчалик ёқимли бўлмасин, вақтида кетишни ҳам билиш керак, — деди у. — Ҳаётимда кўп марта бундай воқеаларга дуч келганман. Энг муҳими доимо ўзимдан сўнг яхши ном қолдиришга тиришдим. ФИФАга президент бўлиб келганимда ташкилотнинг ҳисоб рақамида 20 доллар маблағи бор эди. Бугун у мулкларни ҳам қўшиб ҳисоблаганда 4 миллиардлик меросга эга.

Бугун нафақат жаҳон чемпиони қайси жамоа бўлиши, балки ФИФАнинг келгуси тақдири кимнинг қўлига ўтиши ҳам кўпчиликни қизиқтириб қолди. Номзодлар орасида УЕФАнинг ҳозирги раҳбари Деннарт Юханссон, футбол қироли Пеле, африкалик Исса Айяту, машҳур немис футболчиси Франц Бакенбауэр ва бошқалар бор.

Б. УММАТОВ

РАҚОБАТ — РАҚИБ — РАҚОБАТБАРДОШЛИК

- СИЗ РАҚОБАТНИ ҚАНДАЙ ТУШУНАСИЗ?
- УНИ ҚАНДАЙ ТАСАВВУР ЭТАСИЗ?
- ЎЗИНГИЗ РАҚОБАТГА ТАЙЁРМИСИЗ?

ТОШКЕНТДАГИ ҒАЙРАТ ҚОДИРОВ РАҲБАРЛИК ҚИЛАЁТГАН МОЛИЯ-ИҚТИСОД КОЛЛЕЖИНИНГ ТАЛАБАЛАРИ ЗАМОНА ҲАМҚАДАМ ЯШАМОҚДАЛАР. БУ УЛАРНИНГ «МТ»ГА ЙЎЛЛАГАН ИЖОДИЙ ИШЛАРИДАН ҲАМ КЎРИНИБ ТУРИБДИ. ҚАНИ, УЛАРНИНГ ФИКР ДУНЁЛАРИ ИЧИГА КИРАЙЛИК-ЧИ...

ҚУРБОНОВ ШЕРАҲМАД
иқтисод бўлими

Мен ўзимни рақобатга тайёр деб айтолмайман. Лекин замон шунақа. Шунга тайёрланиб бориш лозим деб тушунаман. Бозор иқтисодининг маъноси рақобатда. Усиз эркин иқтисод ҳеч қачон ривожланмайди. Ўзимга кўпинча шундай саволлар бераман: рақобат дунёси олдида шошиб қолмаслик, худо кўрсатмасин, ўзини йўқотиб қўймаслик учун нималар қилишим керак?

Ҳозирча топган ва ишонган жавобларим шу бўлдики, аввало, бошқа тилларни яхши ўзлаштириш, кейин ихтисос эгаси, яъни бирон бир маҳсулот ишлаб чиқариш малакасини орттириш. Агар кейинги бир-икки йилда шунга эришсам, сўнг рақобатлашиш қўлимдан келади деб ишонч билан айта оламан.

Рақобат Республикамизда ривожланишини истайман. Ахир Ўзбекистонимизнинг ўзи ҳам дунё рақобат бозорига кириб бормаяптими? Бу бозорда кимнинг маҳсулоти яхши бўлса, ким уни уддабуронлик билан сота олса, аъло тарғиб — реклама! қилолса, ўша рақобатга бардош беради. Бу рақобатда дунё бизни тан олади ва чин ҳурмат қиладиган бўлади.

БАҲРОМОВА ЗАҲРОХОН
ҳуқуқшунослик бўлими

Рақобат фақат иқтисоддагина эмас, ҳамма соҳаларда бўлади. У бозор иқтисоди шароитида ривожланишнинг муҳим омили. Рақобатда маҳсулотнинг сифат даражаси, етуклиги зарур хусусиятдир. Фанлар ва илмларни чуқур эгалламай туриб ҳозирги замон рақобати шиддатига дош бериш қийин. Лекин рақобат мавжуд экан, ўсиш тез боради. Жараёнлар тезлашади. Сифат кўрсаткичлари тинимсиз кўтарилади.

НИШОНБОЕВА ФЕРУЗА
53-гуруҳ

Рақобатнинг тури кўп. Уни конкуренция деб ҳам айтишади. Рақобат корхоналар, ташкилотлар ва ҳатто давлатлар, партиялар, яъни сиёсат майдонларида бўлиши мумкин. Рақобатга иқтисодий, ижтимоий фикрларни тўла ўзлаштирибгина тайёрланиш мумкин. Рақобатнинг асоси товар ишлаб чиқарувчиларнинг мустақил бўлишлари, ўз манфаатлари учун тинимсиз курашишдан иборат. Рақобат юксалиш ва такомилга ундовчи куч. Мен ўзим уни доим янгиликка интилиш, янгилик яратиш, янги поғоналарга кўтарилиш деб тушунаман. Жаҳон бозорида юқори баҳоланадиган товар-маҳсулотлар ишлаб чиқармагунча фаровон ҳаёт хомхаёл бўлса керак.

СИДДИҚОВ ОЙБЕК
ҳуқуқшунослик бўлими

Рақобатбардош бўлиш учун замин яратиш керак. Замин — илм. Ихтисосларни яхши ўзлаштириш. Яқин келажакда рақобатсиз соҳа қолмайди.

ЯРАШЕВА ЖАМИЛА
учинчи босқич

Инсон яшаш учун курашади. Билимсиз, илмсиз, малакасиз фойда олиш, эл-юртда ҳурмат қозониш қийин. Рақобат жамиятда талаб ва тақлифлар асосида ҳаракатга киради. Харидорларнинг эҳтиёжларини нозик тушуниш, ҳисобга олиш, пайқаш рақобатбардошликнинг белгиларидир. Узоқни ўйлайдиган, оғир масалаларни ечишга қодир, сир бой бермайдиган ва ниҳоят ҳалол тер тўкадиган, еб-ичадиган кишилар рақобатда ғолиб чиқадилар.

Мен рақобатга тайёрман деб айтолмайман. Лекин кўпроқ ўқиб, ўзлаштиришга, синфдошларимдан орқада қолмасликка интиламан.

АЛИЕВ АЙВАЗ
аудитор бўлими

Рақобат мавжуд ва кучли бўлса, маҳсулотларнинг тури ҳам, сифати ҳам яхшиланиб, ўзгариб боради. Ҳозир Ўзбекистонда рақобат деярли йўқ. Буни президентимиз ҳам айтганлар. Чет элларга пахта хомашёсини сотамиз. Улар бизнинг пахтамиздан турли-туман тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқарадилар. Яхшигина нарх қўйиб сотадилар. Хом ашё чиқариш билан баробар тайёр сифатли товарлар ишлаб чиқарсак, шу товарларни дунёнинг рақобат бозорига олиб чиқсак, унда ўсиш — рақобатбардошлик пайдо бўлади. Рақибларимизни яхши билиб олишимиз керак. Рақибни билмай у билан курашга тушиш мумкинми? Устунликка эришиб бўладими? Рақобат бўлмаса, одамларда қизиқиш, интилиш, кураш сўнади. Турғунлик бошланади.

Болалар орасида ҳам рақобат бор. Бизни табиатнинг ўзи рақобатга чорлаб туради. Табиатнинг ўзида рақобат кучли. Болаларни ёшликдан рақобатга тайёрлаш, рақобат руҳида ўстириш катта аҳамиятга эга. Рақобат бўлмаган ерда ҳаёт бир хил бўлиб қолади.

ЎРОЗМЕТОВ АЛИМАРДОН
38-гуруҳ

Рақобат ўз соҳасида устунликка эришиш бўлса керак. Рақобатга тайёрман деёлмайман. Лекин барибир унга аста-секинлик билан кириб бораман. Ўртоқларим ўртасида ўқишда яширин бир рақобат борлигини сезаман. Бу яхши рақобат — кишида доим интилиш уйғотади. Ривожланган давлатлардан рақобатнинг ёзилган ва балки ёзилмаган қонунларини чуқур ўрганиб олишимиз керак. Ўзбекистонда рақобат куч олса, у келажаги буюк давлатга айланади.

ЭРГАШЕВ ЖАМШИД
38-гуруҳ

Агар корхоналар бир-биридан яхшироқ, сифатлироқ маҳсулот ишлаб чиқара бошласа, рақобат куч олади. Рақобат шафқатсиз нарса. Кимдир синади. Кимдир тараққий қилади. Спортда ҳам кўп тайёргарлик кўрган одамлар, командалар беллашадилар. Лекин ғолиб битта бўлади. Лекин енгилиш билан синиш ўртасида фарқ бор. Синганнинг бутун бўлиши қийин. Лекин енгилганнинг ўрнидан туриш имконияти бор. Рақобатбардошликда жуда катта маъно бор.

РУСТАМОВ НОДИР
54-гуруҳ

Аждодларимиз дунё бозор деб бекорга айтмаганлар. Ҳар қандай товарни бозор имтиҳон қилади. Бозорнинг тили айримлар ўйлаганидай товламачилик, алдам-қалдам ишлар эмас, аксинча, ҳалол, чидамли, пишиқ-пухта рақобатдир. Маҳсулот жаҳон андозаларига жавоб берса, у ўзига барча мамлакатларнинг бозоридан жой топади. Рақобатнинг кучайиши — иқтисодиётнинг кучайишидир.

МАТНАЗАРОВ БАХТИЁР
аудитор бўлими

Ўзбекистон мустақил бўлгунча рақобат тушунчаси йўқ эди. Унга капиталистик тушунча сифатида менсимай қараларди. Кўпроқ мусобақа деб тушуниларди. Бозор ва хусусийлашиш табиий тарзда рақобат муҳитини яратади. Ҳозир, яна билмадиму бизда тармоқлараро рақобат аста-секин кўзга ташланмоқда. Лекин ҳали тўла рақобат муҳити вужудга келганича йўқ.

МИРТУРСУНОВА НИЛУФАР
муҳосиблик ҳисоби бўлими

Рақобатда ютиб чиқишнинг ўзи бўлмайди. У қаттиқ тер тўкишни, иродани талаб қилади.

Мен ҳали рақобатга тайёр эмасман. Рақобат талаб қиладиган ақл-идрок, тадбиркорлик, катта маҳорат, тажриба ва малака менда йўқ. Мутахассис бўлиб шу хислатларни орттирсам дейман. Тилларни билиш, компютерларда аъло ишлаш, жаҳон янгиликларидан хабардор бўлиш — ҳозир мен шуларни орзу қиламан.

Рақобат бўлмаса, жаҳон бозорига чиқиш қийин.

НОРҚОБИЛОВ СОБИРЖОН
аудитор бўлими

Рақобат — ўзимизча — кураш, беллашув, майдон дегани. У азалдан корхоналар ўртасида ҳам, кишилар ўртасида ҳам мавжуд. Рақобат асосида — шахсий ва балки ижтимоий манфаат ҳам ётади. Яъни содда қилиб айтсак, яхши фойда олиш йўлида курашиш. Харидор учун, бозорни эгаллаш учун ҳаракат.

Рақобатга чидаш осон эмас. Кўп ўйлаш, ўқиш, янгиликлар яратиш керак.

Мамлакатимизда рақобат энди-энди ривожланади.

БАЛГИНБОЕВА ГУЛЗАҲИРА
54-гуруҳ

Рақобатбардошлик нима?

У юқори даражали малака, маҳорат ва тинимсиз меҳнат.

Рақобат — кураш деб бекор айтилмаган. Рақобатбардошлик — юксак сифатга эришиш дегани. Корхона, инсонлар, жонзотлар ўртасида ҳам ҳамиша рақобат бўлган. Лекин рақобатни қандай тушуниш ҳам жуда муҳим. Малакали, иқтидорли ва шу билан бирга маънавияти баркамол одамлар рақобатда ваҳшийликка йўл қўймайдилар, балки ҳалол курашда ғолиб чиқадилар.

Рақобат юксакликка интилувчи кучдир. Умуман, ҳаётдаги ҳар бир, ҳамма нарсанинг юксак даражаси, юқори сифати кўпроқ ҳисобга ўтади, иноватга олинади.

ШИРИНБОЕВА ФЕРУЗА
54-гуруҳ

Орзу-ҳавас рақобатга йўл очади. Рақобат бу ўзимизча — «ким ўзар». Усиз ҳаёт мумкин эмас.

НАСРИДДИНОВ САНЖАР
банк бўлими

Илгарилари биз рақобат капиталистик тузумнинг иллати деган тушунчада эдик. «Нима бизга Америка» деган шиор остида яшардик. Жуда мақтанчоқ эдик ва ўз одми нарсаларимиз кўзимизга энг чиройли бўлиб кўринар ва шундай таърифлар эдик. Ҳаракатлар сўнди. Турғунлик ҳаётнинг ҳамма томирларини пучқайтирди. Европа мамлакатлари биздан балки ярим аср олдинга ўтиб кетдилар. Урушда катта талафот кўрган Германия, Япония сингари мамлакатлар қисқа бир вақт ичида ўзларини шундай тиклаб олдиларки, бугун уларнинг тиз чўккан мамлакатлар бўлганига ишониш қийин. Буларнинг бари малака ва рақобат орқасидан. Рақобат қанчалик кучли бўлса, сифат шунчалик баланд ва нарх-наволар тез ўзгариб туради. Рақобат давр талаби. Ҳар бир киши истаса-истамаса, унга кириши, кўникиши шарт. Эртага худо хоҳласа, биз ҳам мамлакатимиз ривожига ўз улушимизни қўшиш палласига кирамиз. Рақобатбардошлик балки ўшанда бизнинг энг яхши мартабамиз бўлар. Рақобат бу — изланишлар йўли. У бизни жаҳон бозорига олиб чиқади. Ўрнимиз, қимматимизни кўрсатади.

ИМИНОВ МАНАСБЕК
солиқ ва солиққа тортиш бўлими

Рақобат бўлмаса, сифатсиз маҳсулотлар жуда кўпайиб кетади. Натижада касодчилик кучаяди. Халқнинг турмуш даражаси пасаяди. Рақобатга дош беролмаса, жуда тор жойда ўтириш ва яшашга дучор бўлади.

Ҳозир мен тиллар ва компютерни иложи борича чуқур ўрганиш орзусидаман. Ҳозир саноатларда юксак автоматлашув ва юксак технологиялар ҳукмрон. Улар чуқур билим ва маҳоратни талаб қилади.

УСМОНОВ СОБИТ
56-гуруҳ

Рақобатсиз бир мақсадга — албатта тузукроқ мақсадга эришиш қийин. Ахир инсон ўз ҳаётида яхши яшасам, яхши кийинсам, яхши есам-ичсам дейди. Биз азалдан рақобатга қодир бўлганда эдик, ҳозир кўп корхоналаримиз жисмонан эскириб, тўхтаб ёки синиб ётмас эди. Рақобат яна ва яна бу малака, малака ва яна бир бор малакадир.

ИБРОҲИМОВА НИГОРА
банк иши бўлими

Рақобат биз учун нисбатан янги тушунча. У яхши нарса. Кишиларнинг иқтидорлари ва имкониятларини очади. Ўз касби-корининг қаҳрамонлари ва ватанпарвар кишилар рақобатбардош бўладилар. Жамиятдаги барқарорликнинг асоси ҳам рақобатнинг ривож топганида. Ислоҳотлар рақобатларга кенг йўл очди. Банкларда ишлашни орзу қилардим. Ҳозир шу орзу йўлидан қадам-баҳадам боряпмиз. Дунёқарашимиз, ўй-хаёлларимиз қанчалар яхши маъно касб эта борса, рақобатчингизни ҳам лол қолдириб, ҳавасини уйғотасиз ва олға борасиз.

ШЕРМАТОВА ГУЛЧЕҲРА
28-гуруҳ

Рақобат бор жойда тадбиркорлик, энг муҳими, бунёдкорлик бор. XX аср охирига келиб рақобат даври бошланди. Бу мустақил Ўзбекистоннинг ривожланишига катта ижобий таъсир кўрсатмоқда. Биз ёш иқтисодчилармиз. Ҳали рақобатга пишиқ ва тўлиқ тайёр эмасмиз, албатта. Устозлардан кўп-кўп ўрганишимиз керак. Ватанимни севсам, унинг йўлида ишласам, бу менга рақобат шароитида куч-қувват беради.

МУАЛЛИФ БОЛАЛАР

ИСЛОМОВ ЁРҚИН
иқтисод бўлими

Ҳаётнинг ҳамма соҳаларида рақобат бор. У ҳаёт учун кураш. Иқтисодни оладиган бўлсак, рақобат бўлмаган ерда маҳсулотнинг нархи қимматлашади, сифати эса яхши бўлмайди. Кейинчалик ўзим фермер хўжалиги ташкил этишни орзу қиламан.

АЗИЗОВ РАВШАН
иқтисод бўлими

Товарлар пештахталарда сотилмай чанг босиб ётса, бу рақобатсиз муҳитнинг маҳсули эканлигидан дарак беради. Харидоргир, арзон, сифатли маҳсулот чиқариш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Рақобат — тинимсиз ҳаракат демак.

ИКРОМОВА МАРҒУБА
банк иши бўлими

Ўз ишига совуққонлик ва масъулиятсизлик билан қарайдиган одамларда рақобатга тушиш истаги бўлмайди. Булар тараққиётдан чўчийдиган одамлардир.

УТЕМБОЕВА ГУЛЯ
банк иши бўлими

Банк мутахассислиги бўйича қандай рақобат бўлиши мумкин? Иш юритиш услуби, тезкорлик, мижозларга юксак ва намунали хизмат кўрсатиш, соҳани ҳар жиҳатдан мукаммал билиш — касбдошлараро рақобатда инсонга ўз ўрнини эгаллашга хизмат қилади. Мен қанчалар намунали иш юритиш зарурати туғилаётганлигини тобора чуқурроқ тасаввур этмоқдаман.

АБДУЛЛАЕВА ГУЛНОЗА
банк иши бўлими

Рақобатнинг маданийлашган ва ёввойи турлари борлиги маълум. Рақобат жамиятимиз учун ниҳоятда зарур.

ТЎРАЕВА ФАРИДА
банк иши бўлими

Аҳолини таъминлашда рақобат ҳамма учун муҳим. Усиз тўкинчилик ва фаровонлик йўқ ҳисоби. Рақобатда иштирокчилар бор. Рақобат билан ишлашнинг асосий воситаси бу — муомала маданиятини билиш ва унга ҳар томонлама риоя этишликдир.

АШИРМАТОВА ЛАЗЗАТ
банк иши бўлими

Рақобат натижасида талабга жавоб берадиган кадрлар ва маҳсулотлар вужудга келади. У инсон фазилатларини, унинг нималарга қодирлигини намоён қилади. Рақобат жўнлик, ибтидоийлик ва хафсаласизликларни кўтармайди. Булар рақобатга ёт. Биз рақиб деганда ёвни тушунардик. Энди биз билан рақобат қила оладиган маданий инсонни англаймиз. Тилларни билиш, компютерларда маҳорат билан иш олиб бориш, иқтисодий, социологик, фалсафий илмларни эгаллаш ва уларни амалда тадбиқ этиш — рақобатбардошлик омилларидандир.

«МТ» ўз ижодий ишлари билан саҳифамизда қатнашган барча талаба-ўқувчиларга ўз самимий миннатдорчилигини билдиради ва келажакда ҳамкорлигимиз давом этади деб умид қилади.

АҚЛЛИ ОДАМНИНГ БЎШ ВАҚТИ ЙЎҚ

Ўзбекистонда минглаб ногиронлар яшайди. Йўқ, улар ногиронлар эмас. Табиат инсонни бир тарафдан чекласа, иккинчи тарафдан эса беради. Жамият ногиронларга ўз имкониятларини намоён қилишга шароит яратса, улар етти мучаси соғ инсонлардек меҳнат қиладилар. Юзлаб ногиронлар борки, улар қайси соҳада бўлмасин, қурблари етганча ишлайдилар, халқ тилида айтганда, «пул топадилар». Ногиронлар орасида ишбилармон, деҳқон, механик, ажойиб инсонлар бор. Улар қараб ўтирмайдилар. Камолотга етишни кўзлайдилар. Ишбилармон инсон Радий Алланов билан суҳбатлашиб бунга яна бир карра ишондим:

— Радий, сиз бизнес билан шуғулланасизми?

— Ҳа, мен ҳеч қачон бизнес билан шуғулланишни хоҳламас эдим, аммо ҳаёт мажбур қилди.

— Боймисиз?

— Йўқ, аммо менинг бир соатим 500 сўм туради.

— Кечирасиз бир ой олдин 400 сўм деган эдингиз.

— Замон талаби.

— Қандай қилиб беш юз сўм ишлайсиз?

— Лекция ўқийман, талабгорларга компютерда ишлашни ўргатаман. Тижорат ва маркетинг билан шуғулланаман. Кичик корхонада ишлайман.

— Қачон бўш вақтингиз бўлади?

— Ҳеч қачон, бўш қолсам, тиллар, хусусан, инглиз тили билан шуғулланаман, шеър ёзаман.

— Шоирмисиз?

— Билмадим. Аммо шеър битиш учун албатта шоир бўлиш шарт эмас. Оламнинг гўзаллигини ҳамма нозик ҳис қилади, фақат баъзиларгина қоғозга туширади.

— Орзуларингиз кўпми?

— Ҳа, Республикадаги ҳамма ногиронлар жамиятини компютерлаштиришни орзу қиламан. Ногиронлар ўзларига мос, қулай уйжойларга эга бўлсалар дейман...

— Уйланганмисиз?

— Йўқ, мабодо ўзини, мени, фарзандларимни бахтли қиладиган аёлни топсам, рози бўлса уйланаман. Ота-она ўз фарзандлари олдида масъулиятни сезмаса, оилада бахт бўлмайди.

— Инсон табиат амри билан яшайди. Лекин бўйи-бўйига, кўнгли-кўнглига пайванд, ҳамрозни топиш ҳам бир муаммо-да.

— Рост айтасиз. Дуч келган овқатни еяверса, киши меъдаси бузилади. Худди шунингдек, ўзингга мос турмуш ўртоқни топиш анча мушкул. Дуч келган аёлни севавермайсиз-ку, бу руҳнинг заволи, дийда қотади...

— Айтмоқчи. Барча ногиронларга ўзларига мос шинам уй қуриб бersам, деяпсиз. Бу, хафа бўлманг-ку, хом хаёл эмасми?

— Йўқ, инсоният бундан оғир, ҳатто хаёлга ҳам сиғмайдиган ишларни амалга оширган. Кичкина тўсиқ бор. Англадингизми? Ҳаммамизда ҳам қаттиқ, кучли ишонч етишмайди.

Унинг гапларига қўшилмай иложингиз йўқ. Алланов билан суҳбатлашиш мароқли. Аммо ҳар бир кишининг вақти ўзи учун қадрли. Фақат шуни ҳам айтиб қўяйки, Радий Алланов рус тилида шеърлар ёзади. Шеърлари Республика матбуотида чоп қилинган.

Энг асосийси, эса ўз ҳаётини маънавий бойлик билан улуғлатолгандир.

А. ЮНУСОВ

БОЛАЛАР КУЛСА, ДУНЁ ЯШНАЙДИ

ТИЛКАЛАНИШДАН

Туркий тиллар рус истилосидан кейин дастлаб чор маъмурларининг, кейин болшевистик тузумнинг турли тазйиқларига учради. Мазкур тилларнинг товуш тизими, сўз бойлиги, гап қурилиши ва бошқа соҳаларига зуғум қилинди. Тадқиқотларда бу тилларнинг бир-бири билан боғлаб турувчи хусусиятларига эътибор берилмагани ҳолда, бир-биридан ажратиб турадиган томонлари бўрттириб кўрсатилди. Биз ушбу масалаларнинг илдизини имкон қадар очиш мақсадида ўзбек тилидаги бир ҳодисанинг йўқотилиш сабаблари ҳақида тўхталмоқчимиз. Турли даврларда «қалинлик ва ингичкалик оҳанги», «товушлар уйғунлиги», «оҳангдошлик», «сингармонизм» сингари сўз ва сўз бириктмалари билан номланиб келинган бу товуш ҳодисасини биз «оҳангдошлик» деб аташни маъқул кўрдик.

Оҳангдошлик, қисқача айтадиган бўлсак, бир сўз доирасида товушларнинг ўзаро мослашиб келишидир. Минг йиллардан бери мавжуд бўлган мазкур ҳодиса туркий тиллар қаторидошлигининг асосий белгиларидан бири саналади. Тил тарихига бағишланган кўпчилик тадқиқотларда, дарслик ва қўлланмаларда туркий тиллардан бири бўлган ўзбек тилида ҳам оҳангдошлик ҳодисаси асримиз бошларигача бўлганлиги қайд қилинади. Кейинги давр ҳақида сўз борганда эса ўзбек тилининг ўсиши, ривожланиши, табиий тараққиёти натижасида оҳангдошлик ҳодисаси йўқолди, деган фикр айтилади. Шуниси қизиқки, мазкур ҳодиса ҳақидаги мунозаралар мутахассислар орасида ҳозиргача давом этади. Биров оҳангдошликни чуқур ўрганайлик, имкон қадар ундан фойдаланайлик дейди, бошқа биров уни рад қилади. Масалан, ўзбек тили тарихининг зукко билимдонларидан филология фанлари докторлари Худойберди Дониёров, Қозоқбой Маҳмудов сингари олимлар оҳангдошликни жорий қилиш тарафдори бўлиб бир неча марта мақолалар эълон қилдилар.

Бошқача қарашдаги олимлар эса оҳангдошлик тилнинг табиий ўсиши натижасида йўқолди деган қатъий фикрда туришибди. Биз шу ўринда оҳангдошликни қайта тиклаш ёки уни кескин рад қилиш тўғрисида эмас, балки ОҲАНГДОШЛИК ЎЗБЕК АДАБИЙ ТИЛИДАН ҚАНДАЙ ЧИҚАРИЛГАНЛИГИ хусусидаги айрим далилларни эътиборингизга ҳавола қилмоқчимиз.

1921 йил Тошкентда бўлган тил ва имло қурултойида, 1922 йилги маориф ва маданият ходимлари қурултойида ҳамда 1923 йилда Бухорода бўлиб ўтган Ўрта Осиё ўзбекларининг имло анжуманларида араб алифбосини ислоҳ қилиш муаммолари билан биргa ўзбек тилидаги оҳангдошлик ҳодисасига ҳам муносабат билдирилди. Ва ўзбек тили учун оҳангдошлик хос хусусият эканлиги анжуман қарорларида ҳам акс эттирилди. Араб алифбосидан лотин ёзувига ўтиш даврида эса оҳангдошлик ҳодисаси турлича қарашлар нуқтаи назаридан муҳокама этилди. Бу пайтдаги фикрларни жамлаб маълум маънода уч гуруҳга ажратиш мумкин: ўзбек адабий тили оҳангдошликка юз фоиз амал қилсин, ўзбек адабий тили оҳангдошлик ҳодисаси бўлмаган шевалар асосида тузилсин ва айрим сўзлар оҳангдошлик ҳодисасига бўйсундирилмасин.

Биринчи қараш. Отажон Ҳошим «Боку пленуми натижаси» номли мақоласида: «Сингармўнизм бутун турк тили лаҳжаларига хосдир. У турк тили асосидир. Сингармўнизм турк тилининг темир қонунидир... Ўзбек, умуман, турк тилига кириб қолғон форс, араб ва бошқа чет сўзларни бутун турк лаҳжалари учун умумбўлғон сингармўнизм қонунига бўйин сундириш керак... Ўзбек тилини ва лотин алифбосини сингармўнизмни сақлағон ўзбек шеваларига асос қилиш керак», дейди.

Элбек ҳам «Тил имломиз устидан» номли мақоласида оҳангдошлик ҳақида «...Бу қалинлик ва ингичкалик оҳанги бизнинг тилимизнинг жонидир, йиқилмас кўрғонидир... Ё юз фоиз сингармўнизмга кўчиш, ё бутунлай бунинг тескарисини қабул этиш, бошқа ҳеч бир йўлнинг бўлиши мумкин эмас...» деб ёзади.

Бу мунозарада қатнашганларнинг аксарияти ўзбек тили шеваларининг кўпчилигида оҳангдошлик ҳодисаси борлиги, шу сабабли уни ўзбек адабий тили учун асос қилиб олиш зарурлиги ҳақида фикр билдиради. Фитрат, Ғози Юнус, Боту, Шокир Сулаймон, Отажон Ҳошим сингариларнинг мақолаларида ҳам ўзбек адабий тили юз фоиз оҳангдошликка асослансин деган қараш илгари сурилди.

Иккинчи қараш, ўзбек адабий тили учун оҳангдошликка асосланмаган (Тошкент, Самарқанд ва Бухоро сингари шаҳар) шеваларни асос қилиб олиш керак, деган фикрни дастлаб Поливанов кўтариб чиққан. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ўша вақтда бу тақлифни маҳаллий аҳоли вакилларидан бирортаси маъқулламаган. Бу ҳақда Абдулла Алавий «Профисўр Поливаниф тарафидан олға сурилган бу фикрни ёлғиз оврополи мусташриқларнинг бир қисмида ўзига тарафдор топган бўлса-да, ўзбеклар орасида буни йўқловчи бўлмади», деб ёзган эди.

1928 йилга келиб янги лотин алифбосини ва лотин алифбоси асосидаги имло қоидаларини оҳангдошлик асосида тузилиши аниқ бўлиб қолди. Поливанов эса ўз фикридан қайтмади. Қандай йўл билан бўлмасин, ўзбек адабий тили учун оҳангдошликсиз шеваларни асос қилиб олиш зарур деган қарашни давом эттираверди. Оҳангдошлик бўлмаган шева вакиллари ҳам ўзбек тили товуш тизимида бу ҳодиса бор деб турганликларидан зорланди. Ва бу масалага 5, 10 ёки 20 йилдан кейин, албатта қайтилишини қатъий ишонч билан айтди.

Поливанов оҳангдошлик туркий тилларининг асосий хусусиятларидан бири, туркий тиллар товуш тизимининг ўқ илдизи эканлигини жуда яхши билади ҳамда бу ҳодиса фақат бошқа тилларнинг кучли таъсири остида йўқолишини ўз ишларида қайта-қайта таъкидлайди. Олим бир ишида Самарқанд, Бухоро ва бошқа ўзбек шевалари тожик тили таъсири натижасида оҳангдошликни йўқотди деса, бошқа бир асарида эронлашган диалектга савдо-сотиқ билан шуғулланувчи Тошкентга ўқшаган марказий шаҳар шевалари киради, дейдида, тожик тилининг таъсирида туркий сўзлар ўз софлигини йўқотди, бу шевалар туркий ўзига хослик бўлган оҳангдошликдан маҳрум бўлди, деб таъкидлайди. Поливанов ишларида Тошкент шеваси эронлашган деб берилади. Олим бу билан ҳам чекланмасдан нима учундир тошкентлик ўзбекларнинг келиб чиқишини тожикларга тақайди. Маънога путур етмасин деб, кўчирмани айнан русча келтирамиз: «... предки данного узбекского говора говорили несколько столетий тому назад по-ирански, относятся отнюдь не ко всему узбекскому языку, а только к таким иранизованным его говорам, как г. Ташкенте, относительно которого можно по этому с бесспорностью утверждать, что здесь жило некогда сплошное иранское (таджикское, т. е восточно-персидкое) население, которое потом перешло на турецкий (узбекский) язык, язык победителей». Умуман Тошкент шеваси эронлашган дейиш тўғримикин? Агар Тошкент шеваси ҳам Поливанов айтаётганидек эронлашган бўлса, нега у ҳолда ўзбек адабий тили учун айнан эронлашган (Тошкент, Самарқанд, Бухоро) шаҳар шевалари асос қилиб олиниши керак? Нима учун маҳаллий олимлар фикри бир тарафда-ю, Поливанов қарашлари бир тарафда? Мақсад нима бўлган? Бу саволларга ҳам Поливановнинг ўз асарларидан жавоб топиш мумкин.

Умр сарҳисоби

БАҲСЛАРДА ТУҒИЛГАН ҲАҚИҚАТ

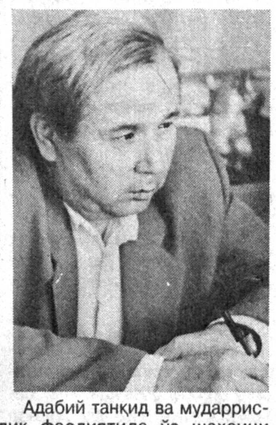

Адабий танқид ва мударрислик фаолиятида ўз шахсини эмас, китобхонлар ва талабалар манфаатини кўзлаб иш юритадиган, эркин фикр учун қоларса, мустақиллик мафкураси учун курашган адабиётшунослардан бири Норбой Худойбергановдир. Аммо у шўро замонида бу хил фаолиятни очиқ-ойдин эмас, ўзига хос усул ва услубларда амалга оширар, кўпроқ коса тагида ним коса тарзида фикр юритиб, талабалар ва китобхонларнинг виждонини уйғотишга ҳаракат қиларди.

Эсимизда, домла талабалар билан баҳслашишни, уларнинг фикридаги ўзгаришларни кузатишни яхши кўрар, шу баҳонада коммунистик мафкура ғовлатган мияларимизни ошиқча юқдан халос этишга интиларди. Бирон-бир масалада баҳс кўзғаб қўяркан, «Қани, шу ҳақда гапиринглар, кучларинг етса, мен билан баҳслашинглар, енгиб чиқсанглар, мен хурсанд бўламан» деб самимий равишда эълон этар, биз ҳам у кишини «енгишга» киришиб кетардик. Домлага миллий ва сиёсий маъно касб этгувчи саволлар берсак ҳам ҳайиқмасдан жавоб берар, аммо фикрларини қандайдир пардали қилиб ифодаларди.

Баъзан Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов ижоди ҳақидаги танқидий фикрлари бизни қониқтирмагани учун шоирларни жон-танимиз билан ҳимоя қилишга берилиб кетардик. Майли, ҳимоя қилинглар, баҳслашинглар, ҳақиқат баҳсларда туғилади, аммо кимнинг гапи ҳақлигини билиш учун маълум вақт ҳам ўтиши керак деб қўярди.

70-йилларнинг бошларида «Шарқ юлдузи»да Норбой аканинг шеъриятга оид кескин танқидий руҳда битилган мақоласи босилиб чиқдию Иброҳим Ғафуров, Озод Шарофиддинов сингари машҳур мунаққидлар унинг бир қанча шеърлар ҳақидаги мулоҳазаларига қарши чиқдилар. Уни шеъриятни ҳеч ким тушунавермасликда, ортиқча саволлар қўйишда айблаганлар ҳам бўлди. Албатта, бу мунаққидларнинг фикрида ҳам тўғри жиҳатлар бор эди. Аммо Н. Худойберганов танқид қилган шеърларнинг ғоявий-бадиий сифати баҳсли бўлганлиги ҳам рост эди.

Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти олимлари нашрга тайёрлаган икки жилдлик «Адабиёт назарияси»га тақриз ёзган Норбой Худойберганов бу катта ишда муваффақиятли боблар билан бирга, жуда саёз ўринлар, мансабдаги адибларга ҳурмат бажо келтиришлар мавжудлигини эвини топиб айтганда ҳам кўпгина муаллифлар уни адабиётимиздаги ютуқларни кўра олмасликда айблашди. Социалистик реализмнинг соҳтакорликлари, назарияда Абдулла Қодирийдек буюк адиблар билан ўткинчи қаламкашлар тенглаштирилгани кўпчилик омма олдида фош бўлгандан кейин тақризчининг фикрларида ҳақиқат кўпроқ эканлиги маълум бўлди.

Норбой Худойберганов 60-70-йиллардаёқ адабий танқидда турфа фикрлилик (плюрализм) бўлиши лозимлиги ҳақидаги фикрни қаттиқ туриб ҳимоя қилди ва ўз мақолаларида шунга амал қилди. Ким ҳақида ёзмасин, ютуқлари билан бирга-ликда камчиликларини ҳам кўрсатиб беришга интилди ва аксарият пайтларда бунинг уддасидан чиқа олди.

Мунаққид Арастунинг «Устоз улуғ, аммо ҳақиқат ундан улуғроқдир» деган тамойилига амал қилиши ҳам унинг эстетик принципларидан биридир. 80-йиллар бошида адабиёт ва санъат нашриётида Матёқуб Қўшжоновнинг икки жилдлиги чиқадиган бўлдию сўзбоши ёзиш у кишига топширилди. Мақола тайёр бўлгач, у ярим мақтов, ярим танқидий руҳдалиги маълум бўлди. Ноширлар танқидни олиб ташлаш, ҳеч бўлмаса камайтиришга интилишди. Аммо сўзбоши муаллифи кўнмади, у ўзи ёзганича чоп этилди. Ўшанда ўқувчиларга ўқиш тавсия этилган сўзбошида танқидий руҳ бўлиши кўпларга эриш туйилди. Қарангки, бугунга келиб Норбой Худойберганов ҳақлиги, сўзбошида адабиётшунос олим ҳақида холис фикр ўз аксини топганлиги исбот бўлди.

Албатта, Норбой аканинг бу хил услуби кўпчиликка ёқмайди ва худди шу туфайли ҳам у матбуотда энг кўп танқидга учраган. Бироқ гоҳ адолатсиз, гоҳида тўғри бўлган бу танқидларга Норбой ака чидаб берди.

Норбой Худойберганов, айрим камчиликларига (у киши нимагадир бугун ҳам очиқ-ойдин гапирмасдан ўзининг «бурама» услубини қўллаб келмоқда) қарамасдан 70-90-йиллар танқидчилигининг яловбардорларидан бири эканлигини тан олмоғимиз керак.

60 ёшлик туйи нишонланаётган бу қутлуғ кунларда домлага: қалбингиздаги ҳақиқат ва адолат нури сўнмасин деган тилакни айтгимиз келади.

Ботир НОРБОЙ,
Филология фанлари доктори,
Марғуба МИРҚОСИМОВА,
Педагогика фанлари доктори

ЧИН ИНСОНИЙЛИК ЙЎЛИ

Янги, 1998 йилимиз учун чиқарилган тақвимларни (масалан, «Оила» тақвимини варақлаб туриб, бир нарсадан бир оз хомушландим: уларда марҳум академигимиз, забардаст файласуф ва тарихчи Иброҳим Мўминовнинг хотирасига нечуқдир эътибор қилинмабди. Ҳолбуки, нимадир, кимдир унутилса бўлар, лекин бу сиймо назаримизда, тақвим тузувчиларнинг алоҳида эътиборида бўлиши лозим эди. Аввало шунинг учунки, 1998 йилнинг 7 сентябрида Иброҳим Мўминов таваллудига роппа-роса 90 йил тўлади. Яна: бу алломанинг шахсияти ва илмий меросида шундай айрича, нодир фазилатлар борки, улар халқимиз хотирасида бу зотни алоҳида эъзозли, мўътабар сиймо даражасига кўтаради.

Маълумки, Иброҳим Мўминов шундай бир ижтимоий-сиёсий муҳитда яшаб, илм билан шуғулландики, бу даврда хар хил рангдаги империяпарастлар бизга: «Ўрта Осиё жаҳолат батқоғида эди, биз бу ерга маданият, маърифат олиб келдик» — деб таъна қилишгани қилишган эди.

Виждонга хилоф иш тутмайлик, эътироф этамизки, биз собиқ шўро даврида қандайдир оврупоча руҳли маданиятга эришдик. Аммо, савол туғилади: мабодо оқ ва қизил империя ўлкамизни эгалламаганида биз маданиятсиз, жоҳил бўлиб қолармидик? Бизнингча, бундай бўлмас эди. Халқимизда замонавий тараққиётга ҳамнафаслик бор эди. Жадидларнинг тобора жадаллашиб бораётган ҳаракати, мамлакатимиз фарзандларининг чет элларга биринкетин ўқиш учун йўл ола бошлаганлиги, бу ерда маърифат ғояларининг кучли тараққий этганлиги бизни, охир оқибатда, замонавий тараққиётга олиб келадиган маънавий омиллар эди. Шунингдек, шўро мафкураси сиқувида йўқотилган миллий маданиятимиз, урф-одатларимиз, тарихимиз бойликларини ҳам, агар ихтиёр ўзимизда бўлса, бус-бутун сақлаб қолар эдик. Биз миллий асосимизда кўкарар ва замонанинг илғор тамойилларига уланиб кетар эдик. «Бизда бой бадавлат одамлар миллий ривожланишга бефарқ эди» деган гаплар ҳам, бизнингча, асоссиз. Масалан, андижонлик Миркомилбой ўз сармояси эвазига шифохоналар, мактаблар, ҳаммомлар очаман деганида унинг йўлига айнан чор амалдорлари тўсиқ қўйган ва туб халқни жаҳолатда сақлаш сиёсатини давом эттиргандар...

Энди бу ўйлар, фикр-хаёллар Иброҳим Мўминовда бўлмаган дейсизми? Бўлганда қандай! Бўлганда ҳам биз ўйлагандан чуқурроқ ва кенгроқ миқёсларда бўлган. Бу хаёллар олимни ўйлатган, изтиробга солган, руҳини қийнаган. Айниқса ўз ватанининг «жаҳолат ўлкаси» деб таҳқирланиши бу чуқур зиёли, билимдон ва айни пайтда, ғурурли инсон онгида туғёнлар уйғотган, албатта. Шу сабабли, бир кўп олимлар ва ҳатто ижодкорлар даврнинг сохта мафкурасига хизматкорликни бўйинларига олганларида Иброҳим Мўминов миллий — ҳа, айнан миллий! — тарих, фалсафа ва маданият бойликларини забунлик қаъридан кўтариш, буларни оламга кўрсатиш йўлини танлади. Бутун умри давомида бу мард инсон ва улкан олим империяпарастлик билан зимдан баҳсга киришди ва уни қадамба-қадам фош этиб борди.

Иброҳим Мўминов илк китобидаёқ етти томири билан Туронзаминга туташган Мирзо Бедилнинг фалсафий қарашларини таҳлил этиб, халқимиз маданияти тарихининг нодир саҳифаларини илмга ва элга кўрсатди. 1961 йилда Москвада «Ўрта Осиёнинг машҳур мутафаккирлари» номли китобини босмадан чиқарди. Бу китоб бутун собиқ иттифоққа ва ҳатто рус зиёлиларининг ўзига ҳам Ўрта Осиё асло жаҳолат ҳудуди эмас, балки ўтмишда ниҳоятда бой тафаккур ва маданият маркази бўлганлигини исбот қилиб берди. Иброҳим Мўминов Хоразмий, Форобий, Беруний, Ибн Сино, Маҳмуд Кошғарий каби улуғ ватандош алломаларнинг жилд-жилд асарларини ўзбек ва рус тилларида кўп нусхаларда нашр этилишига бевосита раҳбарлик қилди.

Аллома халқимизнинг ўзлигини танитиш, уни тарбиялаш борасида йирик маърифатпарварлик ишларини олиб борди. У кўп жилдлик «Ўзбекистон тарихи», «Самарқанд тарихи» тақиқотларини ташкиллаштирди ва бу китобларга ҳам муаллифлик қилди. 15 жилдлик «Ўзбекистон қомуси»ни чиқариш ҳам Иброҳим Мўминовнинг ғояси эди. Бу қомуснинг деярли 10 жилди у кишининг раҳбарлигида тайёрланиб, элимизга тақдим этилди. Тўғри, у китоблар айрим жиҳатлардан бироз эскирди. Шу сабабли бугун ватанимиз тарихи ва кўп, жилдли қомуслар қайтадан тайёрланиб, чиқарилиши режалаштирилмоқда. Аммо юқоридаги китоблар миллий-маънавий уйғониш ва ўз-ўзимизни англашимизда ўз вақтида алоҳида аҳамият касб этган эди.

Иброҳим Мўминовнинг жасоратли инсон ва олим эканлигини шарҳлаш учун яна иккита далилни келтирмоқчимиз.

1960 йилда, ҳали қизил империя ўз оёқларида мустаҳкам турган ва коммунистик дунёқараш ҳамон дунёда ўз-ўзини энг илғор ва энг ҳаққоний ақида деб тарғибот қилаётган пайтларда Иброҳим Мўминов «Ўзбекистон ижтимоий-фалсафий тафаккури тарихидан» китобини чиқарди. Бу пайтда, жумладан, Туркистон босиб олинган эмас, балки Россияга қўшиб олинган, деган ялтоки фикр сиёсатда, илм-фанда ва кенг жамоатчилик онгида катъий расмийлаштирилган, унга қарши фикр ва мавжуд мафкуранинг меҳварига бомба қўйиш билан баробар жиноят деб баҳоланар эди. Лекин Иброҳим Мўминов юқоридаги китобида бундай мафкуравий ақидага дангал шак келтиради. У ёзади: «XIX асрнинг 60—90 йиллари давомида рус чоризми Ўрта Осиёни забт этди ва унда мустамлака тартибини ўрнатди. Чор ҳукумати Бухоро амирлиги ва Хева хонлигини номигагина сақлаб қолиб, амалда бутун ҳокимиятни ўз қўлига олди. Мана шу даврда Ўрта Осиёнинг меҳнаткаш оммасини эксплуатация қилиш кучайибгина қолмади, балким миллий мустамлакачилик зулми ҳам ўрнатилди» (ўша китоб, 9-бет).

Ана шунақа! Қўшиб олинган эмас, балки босиб олинган, мустамлакага айлантирилган!!! 60-йиллар бошида мавжуд ақидаларга болта уриш учун, рости, киши — олимлик калласидан ташқари шернинг юрагига ҳам эга бўлиши шарт эди. Иброҳим Мўминов шер юракли аллома эканлигини исбот қилди.

Алломамиз ўзининг мардлигини умрининг охирида яна бир карра бағоят дадиллик билан кўрсата олдилар. 1968 йилнинг 5 июн куни Ўзбекистон Фанлар академияси Президиуми қошидаги кенгашда Иброҳим Мўминов «Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихидаги роли ва ўрни» мавзуида маъруза қилдилар. Ушбу маъруза кенг муҳокама этилган ва ижобий баҳоланган ҳамда қимматли таклиф, маслаҳатлар айтилиб, нашрга тавсия этилган. Ниҳоят, ўша 1968 йилда «Фан» нашриётида бу маъруза ўзбек ва рус тилларида алоҳида рисола шаклида чиқарилди. Китобчада Амир Темурнинг бошқа ўлкаларга ҳарбий юришлари, шафқатсиз урушлари ҳам эсланади, лекин шу билан бирга, унда бу улуғ давлат арбоби ва ҳарбий саркарданинг Марказий Осиё тарихи учун улкан хизматлари ҳам ҳаққоний баҳоланади. Аммо худди шу ғоя Иброҳим Мўминовнинг бошига бутун иттифоқ миқёсида мислсиз ғавғолар ва маломатларни бошлаб келди. Москвадаги айрим илмий-текшириш институтларининг раҳбарлари, ҳатто собиқ КПСС Марказий Қўмитасидан баъзи раҳбарлар, Москва журналистлари ва газеталари, ҳатто ўзимиздан айрим олимлар ҳам Иброҳим Мўминовга қарши курашга чиқдилар. Олимни К.Маркс ва В.Лениндан келтирилган кўчирмалар, Якубовский, Бартолд каби атоқли рус олимларининг фикрларига таянишлар ҳам ҳужумдан қутқариб қололмади. Чунки ўзбек олими аждарҳонинг кўзига чўп суққан эди. Мафкуравий ҳуруж адолатсиз сиёсат, ноҳақ тухматлар Иброҳим Мўминовни оёқдан йиқитди. Аллома бу зарбалардан ўзига келолмай 1974 йилнинг 22 июл куни вафот этди...

Иброҳим Мўминовга ҳужум қилганларнинг кўпчилиги бугун оламдан ўтган. Улардан қолган хотира — кўнгилдаги қора доғлардир. Иброҳим Мўминовнинг мард ва ҳалол сиймоси эса тухмат ва маломатлар булути орасидан бугун қуёшдек балқиб, маънавиятимиз кўкида қайтадан чарақламоқда. Бугун Амир Темур тўғрисида ёзаётган олимлар кўп. Биз уларнинг ишига муваффақият ва омадлар тилаймиз. Амир Темур сиймосини мустақиллик ва муҳтарам йўлбошчимиз Ислом Каримовнинг беқиёс оқилона саъй-ҳаракатлари юзага чиқарди. Улуғ бобокалонимиз — онгимизга, қалбимизга, маънавиятимизга тўла-тўкис қайтаётир. Бундай кезларда улуғ бобокалонимизни оғир кунларда ҳақорат ва тухматлардан ҳимоя қилишга журъат қилган ва бунга ҳатто ҳаётини бағишлаган табаррук сиймо, ҳалол қалб аллома Иброҳим Мўминовнинг номи, унинг улкан, сермазмун илмий фаолиятини ҳам яна бир карра миннатдорлик билан эслаш бурчимиздир.

Инсон ҳаётида алоҳида ёрқин, бор имкониятларини намоён этадиган паллалар, юлдузли дамлар бўлади. Бу дамлар, агар инсон сўзнинг том маъносидаги чинакам инсон бўлса, ҳар қандай шароитда ҳам юз бериши тарихда кўп исботланган. Иброҳим Мўминов ҳам қизил империянинг таҳдиди ва зўравонлиги авж олган бир тарихий кунларда — 60-йилларда миллий тарихимиз тўғрисидаги энг асл ҳақиқатларни юрагида яшириб кетолмай, дунёга дадил айтиб кетдилар. Мустабид тузумдан зўр чиқди, худди шу ҳақиқат соатлари — аллома умрининг юлдузли онлари бўлиб қолди. Демак, дунёга инсон бўлиб келдингми, ўзингда борини куч-қудрат билан намоён этиб кет! Ўзгача ҳаёт — ҳаёт эмас. Иброҳим Мўминов ўз ҳаёт тарзи билан буни равшан исботлади.

Михли САФАРОВ

ИСТЕЪДОД КЕКСАЛИКНИ БИЛМАЙДИ

Одамнинг қанақалигини юз-кўзидан, юриш туришидан, қолаверса, муомаласидан билиш мумкин, дейишади. Агар шу гап рост бўлса ва сиз бунга ишонсангиз, аввал мана бу суратга диққат билан бир разм солинг. Кейин очиғини айтинг - нималарни илғаяпсиз? «Очиқ чеҳрали, самимий инсон қиёфасини», дейсизми? Яшанг, ўлманг! Сираям янглишмадингиз. Эҳтимол, унинг ўзини ҳам танирсиз? Мабодо, танимасангиз, мен айтай, сиз қулоқ тутинг: бу кишининг фамилияси - Сафаров. Исми эса, ҳойнаҳой, фикримга қўшиларсиз, камдан-кам учрайдиган исмлардан - Михли. Ҳатто туғилиб ўсган қишлоғининг номи ҳам шунақа ноёб-роқ - Ғуржоб. У Қашқадарёнинг Яккабоғ туманидаги сўлим бир гўша.

Майли, ҳозир гап исмда ҳам, қишлоқ номида ҳам эмас, Михли аканинг ўзи ҳақида. Ҳаркалай дунёга келажак ғўдак мен фалон вақтда, фалон ота-онадан, фалон жойда туғиламан деймайди. Ўзига ўзи исм ҳам танлолмайди. Аммо бир нарса аниқ. Михли аканинг болалиги уруш ва урушдан кейинги оғир йилларга тўғри келган. Кўпчилик қатори қийинчилик кўриб ўсган. Сўнгра нақд пойтахтда - ТошДУда ўқиган. «Филфак»ни битирган. Аспирант бўлган. Турли нашриётларда, «Ўзбекистон маданияти» (ҳозирги «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»), «Ўзбекистон овози» (собиқ «Совет Ўзбекистони»), «Тошкент ҳафтаномаси», «Санъат», «Гулистон» каби газета-журналларда ишлаган. Шунга қарамай, эндигина тишлари тўкилган болакайлигида қандай бўлган бўлса, сочларига қиров қўнган бугуни кунда ҳам ўшандайлигича қолган. Ҳаракатда, тўғриси-нотўғриси, менинг билганларим шу: у ниҳоятда камтар-камсуқум, беозор-дилкаш инсон. Холис, самимий муомақид, ҳалол-заҳматкаш олим. Яна денг, қуйди-пишди журналист, тили равон таржимон. Ишонмасангиз, ана, бирга ишлашган ҳамкасбларидан сўранг, юлаб илмий, адабий-танқидий мақолаларини, «Дунё кирмоқдадир шоир қалбига», «Ҳамид Олимжон ва санъат» каби мажмуа ва рисолаларини ўқинг — ҳаммасига ўзингиз шоҳид бўласиз. Ёки Борис Полевойнинг «Нюренберг» қасоси», Л. Степашинанинг «Жоконданинг табассуми» қиссасининг ўзбекчага ўгирмасини қайта варақланг. Шунда «таржима асар — ижодий ишлаш» эмаслигига, таржимонлик ҳам аслида ўзига хос ижод ва катта маҳорат эканлигига тан берасиз.

Мана шундай игна билан қудуқ қазишдек машаққатли, баъзилар наздида «бир умр косаси оқармайдиган касб» этагидан тутган Михли ака, биласизми, ҳозир қаерда ишламоқда? «Халқ сўзи» газетасида! Бу жумлага алоҳида урғу бераётганимнинг иккита асосий сабаби бор. Биринчидан, газета деганлари гўёки тинимсиз ишлаб турган тегирмонга ўхшайди. Ҳар қанча «дон-маҳсулот» — мақола ташласангиз ҳам ямламай ютиб, яна борми деб тураверади. Иккинчидан, улоқчи отдай тиним билса биладики, аммо газетачида ҳаловат бўлмайди. Кеча ярим тунга қадар уйқудан қолиб «номер»га мақола ёзган бўлсангиз, бугун қора терга ботиб бошқаларнинг қўлёзмаларини таҳрир қилишингиз керак. Эртаси тонготарда навбатчиликдан қутулсангиз, индинига ҳар қанақа «ош», тўй-маъракани йиғиштириб қўйиб, узоқ шаҳар ёки туманга сафарга чиқишингиз керак. Демоқчи бўлганим, журналист учун фақат истеъдод ва тажрибанинг ўзи кифоя қилмайди. Йигитлик куч-қуввати, бардамлик-саломатлик ҳам жуда-жуда зарур. Шу боис манаман деган журналистларимиз ҳам ёши сал улғайиши биланоқ юғур-юғури камроқ таҳририятларда, масъулияти кам, «тинчроқ» бўлимларда ишлашни афзал кўриб қолишади. Михли ака эса, ўтган йилнинг охиридан — олтмишни қоралаш арафасида мутлақо тескари йўл тутди. Ҳаммамизни лол қолдириб, кутилмаганда кундалик газетага ишга ўтди. Боз устига, қисқа вақт ичида энг долзарб мавзуларда кетма-кет ўткир-ўткир мақолалар ёзиб, таҳририятнинг ишончли устунларидан бирига айланди. Таъбир жоиз бўлса, ўзини осмон билиб юрган биз каби ўғли-невараси тенги мухбиру мухбирчаларга ҳақиқий журналист қандай бўлиши лозимлигини кўрсатиб қўйди.

Бошқа иманиям қўшимча қилардим. Зўрга тан бериш керак. Чин инсонни, чўнг истеъдодни қадрлаш, улуғлаш керак. Менимча, Михли Сафаров худди ана шундай ҳурмат-эътиборга сазовор қаламкаш. Оддий халқ тили билан айтганда, яхши одам, ажойиб инсон! Биз устоз журналист, публицистга «Ҳамиша соғ бўлинг, дард кўрманг!» — деймиз. «Қалбингизни ёшлик ғайрати тарк этмасин, қаламингиз ёзишдан толмасин!» деймиз...

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

Ёдимиз лавҳалари

Янги консепциялар

ТИКЛАНИШГА

20-йилларда Бойтурсунов қозоқ тили имло қоидаларини ислоҳ қилди. У қозоқ тили ёзувида «шин» (ш) ўрнида «чим» (ч), «шин» (ш) ўрнида «син» (с), «жим» (ж) ўрнида «зе» (з) қўллашни тавсия этди. Бу қозоқ тили имлосини бир қадар енгиллатгандек бўлди. Лекин масаланинг бошқа бир томони ҳам бор эди. Араб алифбосида битилган бир туркий матнни ўзбек ўзбекча, туркман туркманча, татар татарча, турк туркча, қозоқ қозоқча қилиб қийналмасдан бемалол ўқиши мумкин эди. Бойтурсунов ислоҳи эса матнни бошқа туркий халқ вакили ўқишида ва тушунишида қийинчилик туғдирарди. Поливанов Бойтурсунов тузган имло қоидаларини, хусусан, юқоридагига ўхшаш қардош тилларни бир-биридан ажратадиган ўринларини жуда катта ижобий ҳодиса сифатида баҳолади. Ва ўша мақоласида шундай фикрни қистириб ўтишни ҳам унутмади: «от мысли об едином тюркском литературном языке приходится отказаться... Потому строго говоря и для каракиргизов приходится думать о своей собственной графике».

Аслида бундай қарашларнинг илдизи бирмунча олдинроққа бориб тақалади. XIX асрнинг охири XX асрнинг бошларида туркий халқлар орасида бир-бирига яқинлашиш ҳаракати анчагина жонланди. Бу, айниқса, тил масалаларининг қўйилишида яққолроқ кўрина бошлади. «Бирлашган ўзар», деган фикрнинг моҳиятини теран тушунган чоризм маъмурлари бу жараённи ўта сергаклик ва синчковлик билан кузатиб бордилар. Уларнинг жойлардаги айғоқчилари турк халқларининг яқинлашишига турли йўллар билан тўсқинлик қилдилар. Туркий халқларнинг парчаланиш тарафдорларидан бири бўлган Илминский 1876 йилда ҳар бир турк қавминнинг ўз тилига ва алифбосига эга бўлишга эришиш лозим, шунда уларни бир-биридан ажратиш осон кечади, деб туркий халқларга рус алифбосини жорий қилиш таклифини кўтариб чиққан эди. Поливановнинг ўзбек адабий тили учун оҳангдошликсиз шеваларни асос қилиб олиш зарур деган қарашларида ҳам Илминскийнинг ана шу қарашларига уйғунлик бордек сезилади.

Ўзбек тили, тилшунослиги бўйича яратилган ва яратилаётган тадқиқотларнинг «бисмиллоси» Поливановнинг номи билан бошланар, бирор-бир фикрни тасдиқлаш учун унинг асарларига мурожаат қилинар, асарларидан кўчирмалар келтирилар эди. Олий ўқув юртларининг аудиторияларида Поливановнинг ўзбек тилшунослигидаги буюк хизматлари тўғрисида бот-бот гапирилар эди. Ҳақиқатан ҳам, у ўзбек тилини, ўзбек шеваларини яхши ўрганиш мақсадида қишлоқларни яёв юриб айланган. Ҳар бир шеванинг ўзига хос хусусиятларини пухта ўрганиб, ҳар шева вакили билан бемалол ўз шевасида гаплаша оладиган даражага етган, дейишади. Биз ҳам унинг олимлигига шубҳа билдирмоқчи эмасмиз. Афсуски, юқоридаги далиллар Поливановнинг холис олимликка хиёнат қилганлигини, ўз иқтидорини қонҳўр болшевистик тузумга хизматга қўйганини кўрсатмоқда.

Учинчи қарашдаги кишилар ўзбек тилидаги барча сўзларни оҳангдошлик ҳодисасига бўйсундириш мумкин эмаслигини ёки Поливанов илгари сураётганидек, ўзбекча сўзларни оҳангдошликдан мутлақо маҳрум қилиш нотўғри эканлигини тушуниб етдилар. Фитрат биринчилардан бўлиб бу муҳим масалага жамоатчилик эътиборини қаратган эди.

Афсуски, 1929 йил Самарқандда бўлган Тил-имло қурултойида оҳангдошлик ҳақидаги турли фикрлар жамланиб, чуқур таҳлил қилинмасдан барча сўзлар оҳангдошлик ҳодисасига бўйсундирилади, деган қоида қабул қилинди. Натижада рус тили ва рус тили орқали ўзлашган сўзларнинг ёзилишида бирмунча чалкашликлар келиб чиқди. Кўп ўтмай алифбо, имло масаласи қайтадан қўзғалди.

1933 йил 7 январда Бутунроссия Марказий Ижроия қўмитаси ҳузуридаги Илмий кенгашда ўзбек адабий тили ва унинг имлоси ҳақидаги масала муҳокама қилиниб, шу масала юзасидан Отажон Ҳошим маърузаси тингланган. Маруза «Янги ўзбек адабий тили ва унинг имлосининг баъзи масалалари» номда матбуотда эълон қилинган. Унда янги жамиятда янги ўзбек адабий тили шаклланаётганлиги, ўзбек тили ўсиб, ривожланиб оҳангдошлик ҳодисаси мутлақо йўқолиш арафасида эканлиги, ўзбек адабий тили имлосини қайтадан тузиш, унли товушларни ифодалайдиган ҳарфлар сонини 9 тадан 5 тага қисқартириш зарур, деган фикр илгари сурилган.

Оҳангдошлик, унлилар тўғрисидаги баҳс-мунозараларга 1934 йил йил 7 январда Тошкентда бўлган Тил-имло конференсияси якун ясади. Анжуманда янги имло қоидалари тўғрисида О. Ҳошим маърузаси тингланди. Музокараларда Шокиржон Раҳимий, Фахри Камол, Собиржон Иброҳим, Авлоний, Ғози Олим ва бошқалар қатнашган. Конференсияда тасдиқланган янги имло қоидаларида унлилар сони 6 та қилиб кўрсатилган, оҳангдошлик янги шароитда йўқолиб бораётганлиги алоҳида таъкидланган. Ўз МИК президиумининг 1934 йил 13 март қарори билан тасдиқланган мазкур имло қоидаларидан кейин ўзбек тилининг ёзув тизимида оҳангдошлик акс эттирилмади ва бу ҳодисанинг йўқотилиши узлуксиз равишда ўзбек адабий тилининг катта ижобий ютуғи сифатида баҳоланиб келинди.

Шундай қилиб, 1930 йилга қадар муҳаллий олимларнинг барчаси оҳангдошлик тарафдори бўлган. Поливанов уларга қатъий равишда қарши чиққан. 30-йиллардан кейин эса маҳаллий олимлар қарашларида ҳам ўзгариш пайдо бўлган. Улар энди янги ўзбек адабий тилини яратиш, оҳангдошликнинг йўқолиши тўғрисида гапира бошлаганлар. Нега шундай? Чунки 30-йилларнинг бошларига келиб тоталитар тузум ўз мавқеини мутлақо мустаҳкамлаган эди. Кимки миллат, турк деган бўлса, «миллатчи»га, «пантуркист»га айлантирилди. Миллат маънавиятининг таянчлари А. Қодирий 1926 йилда ҳибсга олинди, Фитрат, Чўлпонлар ўз «миллатчиликларини» эътироф этиб тавба қилдилар. Мунаввар Қори қатл қилинди... 30-йилларнинг бошларидан бутун матбуот «қосимовчилар», «миллий иттиҳодчилар», «миллатчилар», «пантуркистлар», «соткинлар» тўғрисида бонг ура бошлади.

Поливанов «Правда Востока»да эслатган «5, 10 ёки 20 йил» узоққа чўзилмади. Ўзбек тилини бошқа туркий тиллардан ажратиб ташлаш учун вазият етилди. Ўзбек тилининг «йиқилмас қўрғони» — оҳангдошлик шафқатсизларча қулатилди. Ана шу даврдан бошлаб ҳозирги ўзбек адабий тили шаклланди, деган қараш ҳам узлуксиз равишда тарғиб қилиб борилди.

Жўра ХУДОЙБЕРДИЕВ,
ТошДУ ўқитувчиси

Тадқиқотлар

ЎЗБЕК ВА МУҒУЛ ТИЛЛАРИ ҚАРДОШМИ?

Россия Фанлар академиясининг лингвистик тадқиқотлар институти профессори, атоқли туркшунос олим А.М.Шчербакнинг «Илк туркий-муғул лисоний алоқалари (VIII-XIV асрлар)» рисоласи нашрдан чиқди. Ўзбек тилида ўз фикрини ҳам ёзма, ҳам оғзаки бемалол баён эта оладиган А.М.Шчербак ушбу китобда деярли бир асрдан бери мунозара бўлиб келаётган муаммо: муғул ва туркий тиллари бир она ўзакка эгами ёки улар бир-бирларига таъсир қилганми деган муаммони илмий жиҳатдан ечишга ҳаракат қилган. Маълумки муғул тилларида туркий ва аксинча туркий тилларда муғулча сўзларни кўп учраши масаласи бўйича олимлар икки тарафга бўлинганлар. Бир гуруҳ олимлар бу тиллар қадимда бир она ўзакка эга бўлган десалар, бошқалар йўқ, улар ижтимоий, сиёсий, ҳарбий ҳаётда бир-бирларига кўп таъсир қилганлар деган фикр билдирганлар.

А.М.Шчербак илгаридан ўз мақолаларида бу тиллар бир ўзакка бориб тақалмайди, улар ўтмишда бир-бирларига кўп таъсир қилган деган фикрни баён қилиб келар эди. Энди у бу масалани ҳар тарафлама ўрганиб, чуқурлаштириб, йирик монография яратди. Асарнинг бошидан охиригача туркий муғул тиллари бир ўзакка бориб тақалмайди, туркий тилларда муғул ва муғул тилларида туркий сўзларини кўп учраши-тилларнинг ўзаро алоқа натижаси деган фикр қизил ип бўлиб ўтади.

Олимнинг фикрича, бу тилларда товуш тузилиши, бутунлай ўзгача. Сон туркуми ва морфологияга оид қатор масалаларда туркий ва муғул тиллари бир-биридан жиддий фарқ қилади. Лексикадаги ўхшашлик эса бу тилларнинг бир она ўзакка бориб тақалишига асос бўла олмайди. Олимнинг ҳисобига кўра, биргина эски ўзбек тилида юзга яқин муғул сўзлари учрайди. Дарҳақиқат, эски ўзбек тилида бедана, чоповул, чопқун, ахта, асру, оғиз (сутли таом), абаға, улус, шунқор, салқин, қуда, муча, бўкса, шилон, кўкалтош, нўҳта, қари, садоғ каби сўзларнинг учраши муғулларнинг Туркистон ерларига бостириб кириши, уларнинг бу ердаги туркий халқлар билан бирга яшаши натижаси деб билмоқ керак. Бу мисоллар орқали ўзбек ва муғул тили қадимда бир ўзакдан пайдо бўлган деган фикрни айтиб бўлмайди. Олим ўз фикрини изчиллик билан давом эттириб, ўзбек тили тарихи мутахассислари диққатини «Муқаддимат-ул-луғат»да муғулча сўзлар, ўзбек-муғул лисоний алоқалари каби масалаларга қаратади. Ҳақиқатан, олимларимиз ўз илмий-ишларида бу каби масалаларга эътибор бермасалар, тилимиз тарихини янада чуқурроқ ўрганган бўлур эдик.

Фикримизча, ушбу рисоладан кейин олимлар тилшуносликдаги олтой назариясига салбий муносабатда бўлиб, бу соҳадаги ишлар самарасиз бўлишлигини тушуниб етадилар.

Эргаш УМАРОВ,
профессор.

БОЛАЛАР КУЛСА, ДУНЁ ЯШНАЙДИ

Олим — олимга

ГЎЗАЛСИЗ

Ўзбекистон Фанлар Академияси Шарқшунослик ва Тилшунослик институтлари оралиғидаги йўлда 30-35 йиллик қадрдонлар учрашиб қолиб бир-бирларидан тавозе билан ҳол-аҳвол сўрашди.

Ёзувчи ва олим Жуманиёз Шариповнинг қўлларида шу яқин орада пайдо бўлган ҳасса бу сафар йўқ эди. Бундан қувониб кетганини олима изҳор қилди. Домла хурсанд бўлган кўриндилар ва:

— Ҳасса яхши нарса экан. Кўзингнинг нури, оёғингнинг кучи камайганда беминнат ёрдамчи бўларкану қурғурнинг битта чатоқ томони бор экан — ўнг қўлингда тутсанг — ўнгга, чап қўлингда тутсанг — чапга судрар экан, — дедилар. Суҳбатдошларининг шаккоклиги тутиб:

— Домла, энди сиз ҳассани чап қўлингизда тутманг-да, — деди. Икковлон кулишган бўлишди. Кейин домла тушмагур, олиманинг юмушлардан даҳаллашган патирдай-патирдай қўлларини кафтлари орасига олиб:

— Гўзалсиз, туф-туф, чиндан ҳам, гўзалсиз. Бу битта менинг эмас, Иззат Отахоновичнинг ҳам фикрлари, — деб қолибдилар. Шунда ёши анчага борган олиманинг шўхлиги яна тутиб, кўзларини қисибди-да, бир нарсани эсламоқчидай, бироз турибди, сўнг домлага қиё боқиб:

— Ҳа, бундан 90 йил аввалмиди, кимдир менга шунга ўхшаш комплиментни айтган эди, — дебди.

Шунда ҳаҳолашиб хайрлашган қариялар ўзларини бироз ёшаргандай ҳис қилишибди.

Сорахон ОТАМИРЗАЕВА

ФИКРАТ ЧАМАНЗОРЛАРИ

Азиз ўқувчиларим, сизга хассос турк шоири Тавфиқ Фикрат ҳақида икки оғиз сўзлаб бергим келади.

Тавфиқ Фикрат 1868 йил 28 шаъбанда Истанбулдаги Бўстон олий маҳалласида туғилган. Отаси Хусайн афанди ўқимишли ва давридаги маданий кимса бўлган. Онаси Хадича хоним Румликлар орасида туғилган ва билимли аёл эди. Ўғил кўрганларда унинг исмини Муҳаммад Тавфиқ деб қўйганлар. Тавфиқ Фикрат ёшлигида шўх бўлиб кейин, юввош, ақлли, раҳмдил, айниқса камбағалбечораларга меҳрибон кўз билан қараган. Султония ўқув юртида ўзининг истеъдоди билан тезда танилди. У 9—10 ёшида экан, онаси Хадичахоним ҳаж сафарига боришида қазо қилади ва чўлда кўмилади. Бу ўлим Фикратда аччиқ аламли яра ҳосил қиладики, бу аламини марсия ёзиб ифодалайди:

Ким билар: балкида памол ғибор,
На диканвар, на зиёрат, на мозор
Нада сан!.. банса бугун дардимла
Сани инглатмага галдим, дингла
Дингла, ҳар нарда эсанг, ҳар нарса эсанг:
Туғ, булут рух, малак, тош ё декан!..

Фикрат она меҳрини тотар чоғида онасиз қолиб, нидоларини юқоридагича алам билан чиқариб овунади. Ўзи янгаси тарбиясида қолади.

Ризо Тавфиқ ва Тавфиқ Фикрат бир мактабда бирга ўқишар эди. Баъзан Ризонинг шўхликларини Тавфиқ Фикратга ёзишар экан, лекин Ризо Тавфиқ ўз айбини ўзига олиб, «бу малак каби бола» деб Фикратни жазодан қутқарар экан. Фикратнинг ўзига хос хонаси бўлиб, ўртоқлари келишиб шеърлар машқ қилишар эди. Ёшлигидан она сутидан ўтган ирсий қобилият ва ҳаққонийлик аста-секин намоён бўла бошлайди. Ҳар ерда ҳақиқат тарафдори, йўқсуллар ҳимоячиси, риёкор кимсалардан юз ўгирувчи, бировга бош эгмас кимса бўла бошлайди. Шеър ёзишга берилади. «Мозари зиёрат» номли шеърида шуларни ўқиймиз.

Йўқди лабимда нола... Фақат нолакор эдим!
Ким оҳ чекмага била бе иқтидар эдим.

Тавфиқ Фикрат кейинчалик Туркияда чиқадиган сиёсий, адабий журналлар ичида энг кўп ўқиладиган «Сарват фунун» журналининг бош муҳаррири бўлди. Илгари «Маҳаммад Тавфиқ Назмий» дейилган бўлса, «Сарват Фунун»га ўтгач, «Фикрат» тахаллусини олди. «Сарват фунун» журналининг обрўси ошди, кўп тарқаладиган бўлди. Фикрат журналга жон бағишлади.

Тавфиқ Фикрат ҳаётда тўғри, одил, виждон олдида жавоб берувчи бўлганидан ўзига ишонган, бировга бош эгмас эди. Фикратнинг мол дунёси йўқ эди. Ёлғиз қалам учи билан кун кўрар. Кўп меҳнат қилар эди, бойлиги меҳнатсеварлиги эди, фарзанди Хулукни эркалашга ҳам вақти етмас эди.

Фикрат маълум маслақдаги кимса бўлиб, ўзига хос дунёқараши бор эди. Риёкор, олғир кимсаларни қабул қилмас эди. Фикрат ўз ҳаётида ноҳақликларга чидолмай ва ноҳақлик ким томонидан содир этилганига қарамай қаттиқ танқид қиларди. Бир кун улар Фикратни олиб кетиб қоладилар. Фикрат Туркиядаги ўзгариш, ҳуррият туфайли мамлакат ҳаётидаги баъзи нуқсонларни кўриб қуйидагиларни ёзади:

... Ейинг, афандилар, ейинг; бу хон иштахо сизинг!
Дўюнжа, тақсиринжа, чатлойинжия қадар ейинг!

Фикрат халқ аҳволини ўйлаб олғир қорин бандаларига аччиқ бўзлагандан кейин, мамлакатнинг, халқининг келаси ҳолини ўйлаганини айтади.

Фикратнинг халқ ғамини еб куюнишлари ҳаётини оғирлаштирди. Шунда ҳам тинч турмади. Айниқса, динни ниқоб қилиб бойиш ниятида бўлганларни каттиқ қоралади. Шунда баъзи дин тарафдори бўлган ёзувчилар Фикратга ҳужум қила бошладилар.

Фикрат уни иноннмасликда айблаганларга қарши ўткир сўзлар билан жавоб қайтарди:

Кўкда бингларига масжид қурурум,
Унда виждонимни сожиқ қурурум,
Бу сужуд эшта банинг тоатим
Бу ибодатда ўжа соатим.
Тушуниб ишламак ойинамдир,
Ёшомоқ дини баним динимдир,
Дин ҳақ банча бугун дин хаёт
Сан на дерсан бунга? Хей мулла Сирот!..

Фикрат шоир Маҳамад Окифни «Мулла Сирот» дея жавоб ёзади. Лекин бу шеърига ҳеч ким бир нарса демайди, чунки ўз фикрини очиқ ёзган эди. Қанд касали билан оғриган Фикрат 1915 йили 47 ёшида вафот этди.

Ўз шеърларининг бирида «Ганчлар, бугун умид ватан шемди сиздадир», деган Фикрат мозорини ёшлар ҳар йили ўлган кунида зиёрат қиладилар. Фикратга атаб кўп марсиялар ёзилди. Файласуф Ризо Тавфиқ йиғлайди:

Дедиларки, эссиз қолон турбангда!
Ваший гуллар очмиш! Кўрмага галдим!
Гун дуғмаздан аввал бан мазорингда,
Мотам чечакларин термага галдим!
Ёдинг ўлум каби бир сирри мубҳам!..
Нашон савдоми бир ҳиси алам
Руҳимда фисун айладинг билмам?
Бугун санга кўнгил вермага галдим.

Тавфиқ Фикрат илм-фан қудратига иноннган, халқни, ёшларни шунга даъват этган порлоқ ижодкор инсон эди.

Қодир НОРХЎЖАЕВ,
профессор

Реклама қирралари

ТИЖОРАТ ТАЯНЧИ

Ривожланган мамлакатларда нафақат инсонлар, балки уларнинг уй ҳайвонлари, жонзотлари учун ҳам турли хилдаги маҳсулотлар ишлаб чиқарилади. Чунки уларни ҳам «касал қилмасдан», сервитамин озуқалар билан боқиш керак. Ўша маҳсулотларни сотиш учун, табиийки, реклама жуда ҳам зарур. Ит, мушук, аквариум балиқларининг «соғлиғи ва кайфияти»ни маромида ушлаб туриш мақсадида озуқа ишлаб чиқарувчилар рекламадан унумли фойдаланишади.

Маълумки, талаб бор жойда таклиф ҳам бўлади. Бу — бозор иқтисодиётининг асосий ва воз кечиб бўлмайдиган қонунидир.

Маҳсулот турлари ҳаддан зиёд кўп бўлгани сабабли истеъмолчилар қайси товар қандай ишлатилиши ва фойдалилиги ҳақида маълумот олишга эҳтиёжманд бўлишади. Ғарб тадқиқотчиларининг фикрига кўра, истеъмолчиларнинг аксарияти маълум бир маҳсулотни сотиб олаётганда реклама қилганларини кўпроқ олишар экан.

Туркияда реклама индустрияси кенг йўлга қўйилган. Бу давлатда телевидение, радио ва гезаталарнинг асосий қисми хусусий бўлиб, улар даромаднинг катта қисмини айнан реклама эълон қилиш орқали олишади. Тўғрироғи, улар рекламасиз яшай олмайди. Оммавий ахборот воситаларининг йўналишлари хилма-хил — бири ғарб маданиятини тарғиб қилса, иккинчиси асосий эътиборини миллий ва ахлоқий қадриятларга қаратган. Бу ҳолат уларда эълон қилинадиган ёки кўрсатиладиган рекламаларда ҳам ўз аксини топган. Республикамизда ҳозирга кунда мунозара бўлаётган муаммо — турли хилдаги рекламаларнинг оммавий ахборот воситаларидан кенг ўрин олиб бораётгани Туркияда аллақачон ҳал қилинган. Албатта, у ерда ҳам ахлоқий қадриятларни биринчи ўринга қўйган телеканаллар фойджага қанчалик интилмасин, ахлоқий қадриятларга мос келмайдиган рекламаларни намойиш қилмайди. Телевидениеда ва радио орқали сигарет ва спиртли ичимликларни, ҳатто таркибида мавжуд бўлган пивони ҳам реклама қилиш тақиқланади.

Телевидение орқали реклама намойиш қилиш рекламанинг энг қиммат тури ҳисобланади. Рекламалар хусусий телерадиолардаги эфир вақтининг анчагина қисмини олади. Телеканаллар ўртасида реклама қабул қилиш учун рақобат жуда кучли. Шу сабабли улар халқ дидига мос ва сифатли кўрсатувлар тайёрлашга интилиб, машҳур кишиларни катта пул тўлаш эвазига кўрсатувларига таклиф этишади. Аҳоли ўртасида сўровлар орқали кўрсатувларнинг томошабоплиги (рейтинги) аниқланади ва энг оммабоп кўрсатувларга олинадиган реклама нархи бошқаларга нисбатан анча баланд бўлади. Баъзи кўрсатувлар ўз ҳомийсига эга. Кўрсатув давомида уларнинг маҳсулотлари ёки кўрсатадиган хизматлари реклама қилинади. Ҳомийлар бу йўл билан ўз харажатларини бир неча баравар фойдаси билан чиқариб олишади.

Туркияда рекламалар ва маҳсулот ёрлиқлари фақат турк тилида берилади. Рекламаларнинг асосий қисми шу ерда ишлаб чиқилади, таржима қилинган рекламалар салмоғи унчалик кўп эмас. Баъзи маҳсулот кўрсатиладиган хизматлар рекламаси сериал кўринишида ишлаб чиқилади. Яъни, бир неча кун давомида рекламанинг биринчи қисми, кейинчалик иккинчи, учинчи ва ҳ. к. қисмлари намойиш қилинади. Бунга мисол сифатида маълум банкка бағишланган рекламаларни, нашр этилиши режалаштирилган янги газета рекламаларини кўрсатиш мумкин. Улар жуда юқори савияда тайёрланганлигини эътироф қилиш зарур. Томошабин худди комедик асардай сўратга олинган бундай рекламаларни кўришдан зерикмайди. Ярим дақиқалик реклама филмини суратга олиш учун гоҳида ўн минглабча доллар сарфланади. Бу шубҳасиз, маҳсулот таннархига катта таъсир кўрсатади.

Биз хоҳлаймизми-йўқми, ҳозир дунёда рекламаларга бироз шахвоний тус бериш одатий ҳолга айланмоқда. Бунинг олдини олиш учун мамлакатимизда реклама ишлаб чиқариш индустрияси ривожланиши зарур. Реклама тўғрисидаги алоҳида қонун қабул қилиш лозим. Қонунда республикамизда қандай кўринишдаги рекламаларни намойиш ва эълон қилиш мумкинлиги аниқ белгилаб қўйилиши шарт. Шунингдек, кўча-кўйлар ва метрода ўрнатилган рекламалар албатта давлат тилида берилиб, керак бўлганда бошқа тилларда таржимаси келтирилиши қонун йўли билан мустаҳкамланса, бу ўзбек тилининг ривожи учун фойдали бўлади. Чунки, реклама ўнларча марта қайта-қайта кўрсатилади, ундаги сўзлар кишиларнинг қулоғига ўрнашади. Янги маҳсулот номи халқчил бўлиб қолишида рекламанинг ўрни беқиёсдир. Зеро, киши кундалик ҳаётда қайси тилдаги сўзларни кўпроқ эшитса, унинг ўша тилда фикрлаш қобилияти кучаяди. У ҳатто ўз она тили бўлмаса ҳам.

Афсуски, бизнинг мамлакатимизда сигарет рекламасига зўр берилмоқда. Халқ саломатлигига зид бу ҳодиса бир ҳовуч шахсларнинг мўмай даромад олишини таъмин этмоқда. Бу эса биз «ёввойи капитализм» босқичида эканлигимиздан далолат беради. Пойтахт кўчалари ва майдонларидаги сигарет рекламаларининг хилма-хиллигини айтмайсизми: улардаги ёш, келишган йигит-қизларнинг бири от устида ўтириб, иккинчиси осмону-фалакда учиб юриб, учинчиси денгиз соҳилида ётиб, тўртинчиси яп-янги охирги русумдаги автомашинадан бизга хитоб қилиб, «кел, сен ҳам бизга қўшил, мана бу сигарет таъмини бир тотиб кўр», дейди.

Ўзбек тилида нашр қилинадиган газеталарда иқтисодий ва маиший мазмундаги рекламалар кам. Бу турдаги рекламалар, асосан, русча нашрларга берилмоқда. Рус тилида алоҳида реклама нашрлари ҳам мавжуд бўлиб, улар катта тиражларда чоп этилмоқда. Айрим ўзбекча нашрлар давлат тилида рекламани оммалаштириш учун, ҳатто, аҳолидан қабул қилинаётган рекламаларни бепул нашр қилмоқда. Шунга қарамай, ўзбекча рекламаларнинг бозори чаққон эмас.

Таъкидлаш зарурки, кейинги пайтларда Ўзбекистон телевидениесида ўзбек тилида намойиш қилинадиган рекламалар салмоғи анча ортди. Бироқ, ўзбек ижодкорлари томонидан яратилган аксарият рекламалар ўзининг ғализлиги ва ўта соддалиги билан ғашга тегади. (кураш ғолибига берилган шампун рекламасида кўрсатилгани каби).

Бахтиёр ШОҲНАЗАРОВ

ТАНАЗЗУЛЛАР НИМАДАН БОШЛАНАДИ?

Тарих ибратларга бой. Албатта, ибрат ўз-ўзидан эмас, бир-бирига ўта зиддиятли воқеалардан, турли инсон тақдирларидан бунёд бўлади. Тарих ва инсон тақдирлари ҳайратомуз чигалликларга тўла. Уларнинг кўпларини ечиш замондошларга эмас, келгуси насларнинг муаррихларига қолади. Заҳматкаш темурийшунос олим Турғун Файзиев кўҳна тарихимиз қатларини авайлаб очиб, не-не тақдирлар, не-не фожиали воқеаларнинг замирига қарайди. Сочилиб ётган фактлар, тафсилотларда яхлит бир воқеликнинг маънодор қирраларини кўради. Унинг темурий шаҳзодалар ҳақидаги бу ҳикоялари ҳам тарих зарраларига илм ва салоҳият заррабини орқали қараши туфайли қоғозга тушган. Уларда тарихий таназзулларнинг таҳдидли шарпалари кезиб юргандай, кўнгилни оғриқли бир армон қамраб олади.

ТАҲРИРИЯТ

МУҲАММАД СУЛТОН МИРЗО

Муҳаммад Султон Мирзо Жаҳонгир Мирзонинг катта ўғли эди. У 1376 йилда Хоразм ҳукмдори Юсуф Сўфининг қизи — Хонзода (Севин бека) бегимдан туғилган эди.

Амир Темур суюкли ўғли Жаҳонгир Мирзо вафотидан сўнг, ўзининг барча орзу-умидларини Муҳаммад Султон Мирзога боғлаб, унга нисбатан эътиқоди юксак эди. Ўзидан сўнг тож-тахтнинг ягона вориси деб биларди.

Дарҳақиқат, Муҳаммад Султон Мирзо бобоси Амир Темурга ўхшаб, жасоратли, қатъиятли, зукко, душманга нисбатан шафқатсиз, довюрак жангчи эди. Шунингдек, у салтанат ишига озгина бўлса-да, зиён етказган кишини, у ким бўлишидан қатъий назар, ўз авлодидан бўлса ҳам аяб ўтирмас, аксинча шафқатсиз равишда жазоларди.

1399 йилда Амир Темур навбатдаги ҳарбий юришга кетаётиб, Самарқанд ҳукмдорлигини 23 ёшли Муҳаммад Султон Мирзога топшириб кетади.

Шарафуддин Али Яздийнинг ёзишича, 1399-1400 йил қиш фаслида Муҳаммад Султон Мирзо билан Фарғона ҳокими Искандар Мирзо ўртасида низо чиқади. Муҳаммад Султон Мирзо ўз амакиваччаси 16 яшар Искандар Мирзони Самарқандга чорлаб келтириб, авахтага ташлатади. Искандар Мирзо билан бирга келган 26 нафар навкари ҳамда шаҳзоданинг Ота бегисини қатл қилдиради.

Мусаввийнинг ҳикоя қилишича, кейинчалик Амир Темур Самарқандга қайтиб келгач, шаҳзодалар орасида вужудга келган низони текшириб кўради ва Муҳаммад Султон ноҳақ деб топади. Бинобарин, Искандар Мирзони авахтадан озод қилиб, ундан тортиб олинган барча молларни қайтариб беришга амр қилади.

1401 йил март ойида Амир Темур Дамашқда (Сурия) тураркан, набираси Муҳаммад Султон Мирзога собиқ Ҳулагухон тасарруфида бўлган вилоятларни (Ироқ ёки шимолий-ғарбий Эрон) бошқариш ҳақида фармон юборади. Натижада, 1401 йил ноябр ойида бобо билан набира Қорабоғда учрашадилар.

1402 йилда Амир Темурнинг кичик Осиёга — Боязид Елдирим (Яшин)га қарши юришида Муҳаммад Султон Мирзо фаол қатнашади. У ҳатто, Кичик Осиёнинг ғарбий қирғоғигача боради. Бирок, у ердан қайтаётганда шамоллаб, 1403 йил 12 мартда Қора Ҳисор мавзеида 27 ёшида вафот этади. Муҳаммад Султон жасади Оқшаҳарга жўнатилади.

Амир Темур суюкли набираси вафотидан қаттиқ қайғуради. Барча қушинлар қора ва кўк либосга бурканади. Ҳатто оқ от миниш ҳам манъ этилади. Ҳар куни тонг саҳарда йиғи очиш билан таъзия бошланиб, кечкурун яна йиғи очиш билан хотирланади. Маскур тартиб бир неча кун давом этади. Ниҳоят, лашкарбошиларнинг тасалли беришлари воситасида, бир неча кундан сўнг соҳибқирон таъзияни тўхтатади.

Муҳаммад Султон Мирзонинг жасади солинган тобутни Оқшаҳардан тахти равонга қўйиб, 200 отлиқ аскар муҳофазасида Орзурум вилоятига етказилади. У ерда жасад муваққат дафн этиш учун Султонияга келтирилди. Эски тобут эса Оник шаҳарчасида қолдирилади. Амир Темур Оник шаҳарга келгач, валиаҳд шаҳзодага қайтадан таъзия очилади. Бу таъзияга Султониядан, Табриз, Қазвин ва бошқа шаҳарлардан маликалар, сайидлар ва уламолар келадилар. Марҳум шаҳзоданинг онаси Хонзода бегим (Суюн оға) ҳам Султониядан етиб келади. Бу ерда ҳамма иштирокчилар тобут атрофида нола-фиғон қиладилар. Ҳамма қайтадан қора ва кўк либосга ўралади. Таъзия майдонига марҳум шаҳзоданинг катта ноғорасини (ковурго-жанг ноғораси) олиб келадилар. Шу аснода барча шаҳзодалар, маликалар, бекалар ва жангчилар овоз чиқариб йиғлайдилар. Шундан сўнг ноғорани тилимлаб кесиб, майда-майда бўлакларга бўлиб ташлайдилар. Таъзия тугагач, яна қора кийимларни ечишга ижозат берилади.

ШАҲЗОДАЛАР ШАҲАР СЎРАЙДИ

1404 йил март ойида марҳум Муҳаммад Султон Мирзо вафотининг бир йиллик маросими Аракс дарёси яқинида Қорабоғда ўтказилади. Чунки шу пайтда Амир Темур Қорабоғда эди. Бу ерга марҳум шаҳзоданинг хотираси учун барча шаҳзода ва маликалар, беклар, уламолар йиғиладилар. Бу сафар таъзияда йиғи-сиғи қилинмай, келганларга ош-сув берилгач, хатми Қурьон билан маросим тугайди. Марҳум шаҳзоданинг онаси Хонзода бегимга Султониягa бориб, Муҳаммад Султон Мирзонинг жасадини муваққат дафн этиб, Самарқандга кўчиришга ижозат берилади.

Шарафуддин Али Яздийнинг берган маълумотига кўра, Муҳаммад Султон Мирзонинг ҳоки Самарқанддаги марҳумнинг мадрасаси ёнидаги мақбарага дафн қилинади. Испания элчиси Руи Гонсалес де Клавихонинг ёзишича, 1404 йил июл ойида Амир Темур сафардан қайтиб келиб, шаҳар четидаги «Чинорли боғ»га тушади ва у ердан Муҳаммад Султон Мирзо мадрасасига «марҳум неварасининг ҳокини зиёрат қилиш учун» боради. Кейинчалик, Муҳаммад Султон Мирзо мақбарасини баланд қилиб қурдиради ва атрофини боғ қилиб ўраттиради. Амир Темур набираси Муҳаммад Султон Мирзони ўзининг валиаҳди қилиб тайинлаган эди. Ёш шаҳзоданинг тўсатдан бетоб бўлиб вафот этиши, Темурнинг келажак режаларини барбод қилган эди. Чунки, у ўзининг фарзандлари Мироншоҳ ва Шоҳруҳда тахт учун муносиб номзодни кўрмас эди.

Ибн Арабшоҳнинг ёзишича, Муҳаммад Султон Мирзо олимлар, фозилларга ўта хайрихоҳ бўлган.

Муҳаммад Султон Мирзодан уч ўғил ва бир қиз қолган эди. Ўғиллари — Муҳаммад Жаҳонгир Мирзо, Саъд Ваққос Мирзо ва Яҳё Мирзолар эди. Қизининг номи Оға Беги эди.

ПИР МУҲАММАД МИРЗО КОБУЛИЙ

Пир Муҳаммад Мирзо Жаҳонгир Мирзонинг иккинчи ўғлидир. У 1376 йилда отасининг ўлимидан сўнг 40 кун ўтгач, Бахт Мулк Оғо бегимдан туғилган.

1392 йилда соҳибқирон Амир Темур Ғазна, Кобул, Зобилистон, Қандаҳор вилояти ва унинг атрофидаги Синд дарёсигача бўлган ерларни Пир Муҳаммад Мирзонинг тасарруфига топширган эди. Бинобарин, уни Пир Муҳаммад Кобулий ҳам деб атардилар. Пир Муҳаммад Мирзо бобоси Амир Темурнинг бир неча юришларида ҳамроҳлик қилган эди. Жумладан, Пир Муҳаммад Мирзо Амир Темурнинг Ҳиндистон сафарида ўнг қанот қўшинда хизмат қилган.

Пир Муҳаммад Мирзо бобоси Амир Темур вафот қилган вақтда Қандаҳорда эди. Дарҳақиқат, темурий шаҳзодалар орасида Мироншоҳни ҳисобга олмаганда Пир Муҳаммад энг каттаси эди. Бинобарин, Амир Темур вафотидан олдин ўз валиаҳди қилиб Пир Муҳаммад Мирзони белгилаган эди. Бу ҳақда Пир Муҳаммадга хабар юборилган бўлса-да, бирок, ҳеч ким унинг етиб келишини кутиб ўтирмади, аксинча ҳар ким ўз хоҳишича тахт учун кураша бошлади.

Тахтнинг ҳақиқий вориси Пир Муҳаммад Мирзо Самарқанд тахтига ўтириш мақсадида йўлга чиққанда, тахтда Халил Султон Мирзо ўтирарди. Тахт учун иккинчи даъвогар Султон Ҳусайн Мирзо эса тахтни ололмаслигига кўзи етгач, Халил Султон Мирзога бориб қўшилган эди. Халил Султон Мирзо Султон Ҳусайн Мирзони 30 минглик қўшинга бошлиқ қилиб тайинлаб, Пир Муҳаммад Мирзога қарши юборади. Аммо, Султон Ҳусайн Мирзо Халил Султон Мирзога хиёнат қилиб, унинг ўзига қарши курашади. Халил Султон Мирзо Шаҳрисабз яқинида Жигдалик мавзуида Султон Ҳусайн Мирзони тормор этади. Султон Ҳусайн Мирзо ҳатто ўз ҳарамидан ҳам айрилиб, Шопургон ва Андхуд ҳокими Сулаймоншоҳ ҳузурига (Амир Темурнинг жияни) қочиб келади. Пир Муҳаммад Мирзо тахт даъвогари Султон Ҳусайн Мирзони ушлаб беришни Сулаймоншоҳдан қатъий талаб қилади. Сулаймоншоҳ бу талабни рад этади. Шундан сўнг Пир Муҳаммад Мирзо Сулаймоншоҳга қарши 3000 отлиқ аскар билан ҳужум қилади. Сулаймоншоҳ Султон Ҳусайн Мирзо билан биргаликда Ҳиротга Шоҳруҳ Мирзо ҳузурига қочиб борадилар.

Пир Муҳаммад Мирзо Сулаймоншоҳ устидан қилган ғалабасидан сўнг Балхни эгаллайди ва Шоҳруҳ Мирзо билан Мовароуннаҳрни қўлга киритиш борасида Халил Султон Мирзога қарши биргаликда курашмоқ учун Шоҳруҳ Мирзо билан битим имзолайди. Битимга кўра, амир Шоҳ Малик Халил Султон Мирзога қарши юришни бир ой кечиктирилишини, токи Шоҳруҳ Мирзонинг қўшини етиб келишини кутишни, Пир Муҳаммад Мирзодан илтимос қилади. Шунингдек, юришни Бухородан бошлашни таклиф қилади. Бирок, Халил Султон Мирзо аскарларининг йўлга чиққан хабарини эшитишгач, Қарши томонга қараб юрадилар. 1406 йил февралида Халил Султон Мирзо қўшини билан Пир Муҳаммад Мирзо ва Шоҳруҳ Мирзо қўшинлари ўртасида Қарши яқинида жанг бошланади. Жанг қизиб Амир Шоҳ Маликнинг маҳдиҳирлиги натижаси ўлароқ Халил Султон Мирзонинг мағлубияти кўриниб турган бир пайтда, бир неча амирлар Пир Муҳаммадга хиёнат қилиб, жанг майдонини ташлаб кетадилар ва урушнинг натижаси Халил Султон Мирзо фойдасига ҳал бўлади. Пир Муҳаммад Мирзо Балхга, Амир Шоҳ Малик эса Хуросонга қараб қочадилар. Пир Муҳаммад Мирзонинг жанг майдонидан қочиш асносида, бутун бошлиқ қароргоҳи ва ҳарами Халил Султон Мирзо қўлига тушади. Мана шу мағлубиятдан бир йил ўтгач, яъни 1407 йил 22 февралда Пир Муҳаммад Мирзо ўзининг вазири амир Пир Али Тоз томонидан қийнаб, бўғиб ўлдирилади. Амир Пир Али Тоз валинеъмати бўлган Пир Муҳаммад Мирзо билан бирга унинг энг яқин кишиларини ҳам ҳалок этади.

Абдураззоқ Самарқандийнинг ёзишича, Пир Али Тоз оддий навкар бўлиб юрган кезларида, Пир Муҳаммад Мирзо уни ўз паноҳига олиб, оддий навкарликдан амирлик даражасигача кўтарган. Кўпгина тарихий манбаларнинг маълумотига қараганда, Пир Али Тоз иғвогар, шуҳратпараст ва нияти бузуқ шахс бўлган. Пир Али Тоз 1405 йилда Халил Султон Мирзо қўшинида хизмат қилган. Султон Ҳусайн Мирзони Халил Султон Мирзога қарши оёқлантирган ҳам ана шу Пир Али Тоз бўлган. Абдураззоқ Самарқандийнинг маълумотига қараганда, Пир Али Тоз Амир Темур вафот қилгач, дарҳол Халил Султон Мирзо қўшинидан ажраб, Балхга келган.

Пир Муҳаммад Мирзо ўлдирилгач, Пир Али Тоздан қасос олиш мақсадида Шоҳруҳ Мирзо аскар юборади. Жангда Пир Али Тоз енгилиб, Балхдан қочади. Аммо, 1408 йил 6 апрелда Пир Али Тоз яна Балхга ҳужум қилади. Балх ҳукмдори Қайду Мирзо Ҳиротга хабар юборади. Шоҳруҳ Мирзо қўшини Пир Али Тозни яна мағлубиятга учратади. Пир Али Тознинг ҳазора қавмидан бўлган сардорлари машварат тузишиб, «Бу фасод хамиртуруши токи бизнинг орамизда экан, фитначилик камаймайди», — деб иттифоқ тузадилар ва уни тутуб, тахт орзусини қилган бемағз калласига сомон тиқиб, дорус-салтана Ҳиротга юборадилар.

Пир Муҳаммад Мирзодан етти ўғил қолади — Қайду Мирзо, Холад Мирзо, Саъд Ваққос Мирзо, Қайсар Мирзо, Санжар Мирзо, Жаҳонгир Мирзо ва Бузанжир Мирзо.

Тарих — ибрат

МУҲАММАД ЖАҲОНГИР МИРЗО

Муҳаммад Жаҳонгир Мирзо Муҳаммад Султон Мирзонинг катта ўғлидир. Амир Темурнинг катта ўғли Муҳаммад Жаҳонгир Мирзонинг набирасидир. У 1396 йилда туғилган. 1405 йилда Амир Темур вафотидан сўнг, Халил Султон Мирзо Самарқанд тахтига ўтиргач, 9 ёшли Жаҳонгир Мирзони хон кўтариб, ўзи эса оталиқ мансабида ҳукмронликни бошлайди. Халил Султон Мирзо бобоси Амир Темурнинг хоҳишини эътиборга олган ҳолда, унинг аввалги тахт вориси бўлмиш марҳум Муҳаммад Султон Мирзонинг ўғли Жаҳонгир Мирзони хон қилиб кўтарган эди.

1409 йилда Халил Султон Мирзо ҳокимиятдан туширгач, Шоҳруҳ Мирзо Самарқанд тахтига ўғли Улуғбекни ўтказиб, Шоҳмаликни отабеги қилиб тайинлайди. Муҳаммад Жаҳонгир Мирзога Ҳисор ҳокимлигини беради. Муҳаммад Жаҳонгир Мирзо ҳали ёш бўлганлиги сабабли унга амир Ҳамза Сулдузни отабеги қилиб тайинлайди. Бирок, амир Шоҳмаликни катта мансабга тайинланганидан норози бўлган рақиблари, амир Нуриддин ва амир Ҳамза Сулдузлар унга қарши янгидан кураш бошлайдилар.

1410 йил 20 апрелда ҳар икки амир биргалашиб, Шоҳмалик ва Улуғбек Мирзога қарши Қизил Работда уруш очадилар. Бу жангда Шоҳмалик қўшини енгилиб Қора тепага чекинади. Ғолиблар учун Самарқанд йўли очилган эди. Аммо Самарқанд аҳоли шайхулислом бошчилигида шаҳар дарвозаларини Нуриддинга очишга унамайдилар. Ҳофиз Абрунинг ёзишича, Шайх Нуриддин Муҳаммад Жаҳонгир Мирзони Самарқандга таклиф қилиб, Ҳисорга қўйидагича мактуб жўнатади. «Мен бу мамлакатни сенинг учун олдим, раҳматлик амир соҳибқирон сенга васият қилгандир». Лекин аҳли Самарқанд собиқ «хон» — Муҳаммад Жаҳонгир Мирзонинг келганига эътибор ҳам қилмайди. Шоҳруҳ Мирзо Ҳиротдан чиқиб, Шаҳрисабзни эгаллайди. Шоҳруҳнинг яқинлашиб келаётгани хабарини эшитган амир Шайх Нуриддин Самарқанд қамалини бўшатиб, чекинади. 12 июлда Қизил Работ мавзеида Шайх Нуриддин Шоҳруҳ Мирзо қўшини билан учрашади. Жангда амир Шайх Нуриддин ва Муҳаммад Жаҳонгир Мирзо енгиладилар. Шоҳруҳ Мирзо Ҳисорда тартиб ўрнатиш учун амир Музробни жўнатади. Ҳисорда Муҳаммад Жаҳонгир Мирзо сўзсиз таслим бўлади.

Абдураззоқ Самарқандийнинг ёзишича, 1413 йил 11 сентябрда Муҳаммад Жаҳонгир Мирзо Шоҳруҳ Мирзонинг қизи Марям Султон бегимга уйланади. Фасиқ Ҳавофийнинг маълумотига кўра, Муҳаммад Жаҳонгир Мирзо умрининг охиригача Ҳисорда ҳукмронлик қилади ва 1433 йил 24 июнда 38 ёшда ўз ажали билан вафот этади. Ундан Муҳаммад Султон Мирзо ва Халил Султон Мирзо исмли икки ўғил қолади.

Муҳаммад Жаҳонгир Мирзонинг хотини Марям Султон бегим, 1441 йил 14 июнда вафот этади.

Турғун ФАЙЗИЕВ

Миллий Тикланиш
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г — 041.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Саҳифаловчи: Холида ИСЛОМОВА.
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.
Босишга топшириш вақти 21.00

Манзилимиз: Тошкент-83, Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 133-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа консерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй

Навбатчи — Холли НОРБОЕВ